

İslami İlimler Dergisi
The Journal of Islamic Sciences
مجلة العلوم الإسلامية

YENİ DOĞAN ÇOCUKLARIN KULAĞINA EZAN VE KĀMETİN OKUNMASI İLE
İLGİLİ RİVAYETLERİN TAHRİC VE DEĞERLENDİRMESİ

TAKHRĪJ AND EVALUATION OF NARRATIONS RELATED TO RECITING THE ADHAN
AND IQĀMAH IN THE EARS OF NEWBORN CHILDREN

Rıdvan YARBA

Dr. Öğr. Üyesi; Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri /
Hadis; ORCID ID: 0000-0002-8971-1698; e-mail: ridvanyarba.tr47@gmail.com

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Dili / Article Language: Türkçe / Turkish

Geliş Tarihi / Received: 13 Aralık 2022 / 13 December 2022

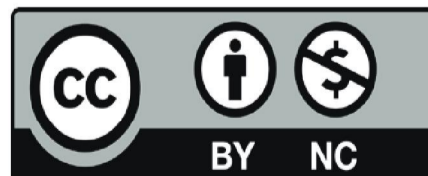
Kabul Tarihi / Accepted: 20 Şubat 2023 / 20 February 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Bahar 2023 / Spring 2023

Cilt / Volume: 18, **Sayı / Issue:** 1

Plagiarism / İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği
teyit edildi / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a
plagiarism software

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere
uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is
declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and
writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Öz

İslâm dininin ikinci kaynağı olan Sünnet/hadisler, tarih boyunca toplumu dönüştürücü etkiye sahip olagelmiştir. Bu anlamda Sünnet, günümüze kadar gelen birçok dini uygulamaya mesnet teşkil etmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bazı uygulamaları Kur'an'daki belirli ayetlerin fiile dökülmüş hâli iken, Fıtır sadakası gibi hakkında sarih bir ayet bulunmayan uygulamaların ise daha çok teşrî' göreviyle ilgili olduğu söylenebilir. "Yeni doğan çocukların kulağına ezan (ve kâmet) okuma" şeklindeki uygulamanın da bunlardan biri olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışma, akîkayla da ilişkili olan bu uygulamaya dayanak gösterilen rivayetleri tespit etmeyi, sıhhat durumlarını araştırmayı, uygulamanın fikhî açıdan hükmünü ve hikmetini ortaya koymayı hedeflemektedir. Hicrî ilk beş asırda tasnif edilen hadis kaynakları merkeze alınarak yapılan tarama neticesinde, uygulamaya kaynaklık eden rivayetlerin Peygamber'in (s.a.v.) azatlı kölesi Ebû Râfi' (öl. 40/660), torunu Hz. Hüseyin (öl. 61/680), amca oğlu İbn Abbâs (öl. 68/687-8) ve kayınbiraderi İbn Ömer'e (öl. 73/693) dayandırıldığı tespit edilmiştir. Sened açısından sahîh hadis için aranan sıhhat şartlarını taşımadıkları bununla birlikte zayıflık dereceleri bakımından birbirlerinden farklı oldukları anlaşılan söz konusu rivayetler, "takviye ve amel edilebilirlik" açısından da birtakım değerlendirmelere tabi tutulmuştur. Uygulamanın ahkâma/amele dair olması hasebiyle hadis kitaplarının yanı sıra fıkıh kitapları da taranmak suretiyle konuyla ilgili hangi rivayetlerin zikredildiği ve uygulama için hangi fikhî hükmün verildiği gibi konulara açıklık getirmeye çalışılmıştır. Böylece "yeni doğan çocukların kulaklarına ezan (ve kâmet) okuma" uygulaması ve ona ilişkin rivayetler hakkında bütüncül bir değerlendirme yapmaya gayret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Zayıf Hadisle Amel, Kulağa Ezan Okuma, Ezan, Kâmet

Abstract

Sunnah/hadiths, which is the second source of the religion of Islâm, has had a transformative effect on society throughout history. In this sense, the Sunnah has been the basis for many religious practices that have continued until today. It can be said that while some of the practices of the Prophet (pbuh) are the actualized versions of certain verses in the Qur'an (tabyîn), the practices for which there is no clear verse, such as the alms of Fıtır, are more related to his duty of legislation (tashrî'). It is understood that the practice of "reciting the adhan and iqâmah in the ears of newborn children" is one of them. This study aims to identify the narrations that this practice is based on them, which is also related to 'aqîqah, to investigate their authenticity status, to reveal the adjudgement of the practice in terms of fiqh and the purposes for which it was made. As a result of the scanning made by taking the hadith sources written in the first five centuries of the hijrah to the center, it has been determined that the narrations that are the source of the application are based on the freed slave of the Prophet (pbuh) Abû Râfi' (d. 40/660), his grandson Husain (d. 61/680), his uncle's son Ibn 'Abbâs (d. 68/687-8) and his brother-in-law Ibn 'Omar (d. 73/693). The aforementioned narrations, which are understood to do not provide the authenticity conditions required for authentic hadiths in terms of sanad, but differ from each other in terms of their degree of weakness, have also been subjected to some evaluations in terms of "supportability and applicability". Due to the fact that the practice is about deeds/aḥkâm, fiqh books as well as hadith books have been scanned and it has been tried to clarify the issues such as which narrations about the practice are mentioned, which jurisprudence was given about the practice, and in which context the practice was discussed. Thus, has been tried to make a holistic evaluation about the practice of "reciting the adhan (and iqâmah) in the ears of newborn children" and the narrations about it.

Keywords: Ḥadîth, Acting upon Weak Ḥadîth, Reciting Adhan in The Ear, Adhan, İqâmah

Giriş

İslâm, insanın hem dünyasını hem de ahiretini imar etmeyi hedefleyen bir dindir. İslâm'ın temel kaynağı olan Kur'ân'a ve onun bir nevi açıklaması mahiyetindeki hadislere bakıldığında bu durum rahatlıkla görülebilmektedir. Her iki kaynakta da bu hedefin gerçekleşebilmesi için birtakım emir, yasak ve tavsiyeler bulunmaktadır. Bahşedilen sayısız nimetlere şükür, söz konusu emir ve tavsiyelerdendir. İnsana verilen değerli ve şükürü iktiza eden nimetlerden biri de hiç kuşkusuz çocuklardır. Nitekim Kur'ân'da, fitne olduklarına¹ dikkat çekildiği gibi göz aydınlığı² demek suretiyle de onların mutluluk verici birer nimet oldukları vurgulanmaktadır. Câhiliyede de olmakla birlikte Hz. Peygamber'den (s.a.v.) itibaren farklı bir şekil alan ve günümüze değin süren akîka / nesîke, çocuk nimetinin şükürü olsa gerektir. Buna göre genellikle çocuğun doğumunun yedinci gününde kurban kesilmekte ve saçları tıraş edilerek çocuğa isim konmakta ve kesilen saçlar ağırlığınca gümüş veya altının sadaka olarak verilmektedir.³ Müslümanların dini yaşantısıyla ilgili olan bu ve benzeri birçok uygulama, bir şekilde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetinde dolayısıyla da hadislerinde ifadesini bulmuştur. Bunların bir kısmı Hz. Peygamber'in (s.a.v.) tebyîn görevinin neticesi iken akîka ve fitır sadakası gibi birtakım uygulamaların da onun (s.a.v.) teşrî' görevinden neşet ettiği söylenebilir. Bu anlamda "yeni doğan çocukların kulağına ezan (ve kâmet) okuma" uygulaması, akîkayla olan irtibatından dolayı⁴ teşrî' görevi çerçevesinde değerlendirilebilir. Zira başta hadis ve fıkha dair olanlar olmak üzere birçok kaynakta, bu konuya ve ona kaynaklık eden rivayetlere rastlanmaktadır. Bu çalışma, temelde sözü edilen rivayetleri, onların Hadis ilmi açısından ihticâca elverişli olup olmadıklarını ve fıkıh kaynaklarında konunun nasıl ele alındığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu amaçlar doğrultusunda isnadlı rivayetin henüz terk edilmediği hicri ilk beş asırda telif edilen temel hadis kaynakları merkeze alınarak söz konusu rivayetlerin tahrîci yapılacaktır. Tespit edilen rivayetler öncelikle tematik bir tasnife tabi tutulacak, ardından da her birinin sened tahlili gerçekleştirilecektir. Zira muhaddislerin hadisin sıhhat durumunu evveleminde senedle ilişkili kabul ettikleri bilinmektedir. Bu bağlamda râvilerin durumlarını görmek adına ricâle dair kaynaklar taranacak ancak çalışmanın hacmi de düşünülerek yalnızca cerh edilen râvilere ilişkin âlimlerin değerlendirmelerine yer verilecektir. Böylelikle uygulamanın delili olarak takdim edilen rivayetlerin sıhhatlerine ilişkin bir kanaate varmaya gayret edilecektir.

1 el-Enfâl, 8/28; et-Teğâbün, 64/15.

2 el-Furkân 25/74; es-Secde 32/17.

3 Akîka ile ilgili geniş bilgi için bk. Fahrettin Atar, "Akîka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989).

4 Bk. Atar, "Akîka".

Uygulamanın amele dair olması nedeniyle hadis kitaplarının yanı sıra dört fikhî mezhebe ait fûrû-i fıkıh kitapları da gözden geçirilecektir. Böylelikle mezheplerin uygulamayla ilgili hangi rivayetleri delil olarak sundukları ve konuyu hangi bağlamda ele alıp hangi hükme vardıklarını gibi konulara açıklık getirmeye çalışılacaktır.

1. Rivayet Tarîkleri ve Sened Tahlilleri

Konuya ilişkin rivayetlerin, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) azatlı kölesi Ebû Râfi' (öl. 40/660), torunu Hz. Hüseyin (öl. 61/680), amca oğlu İbn Abbâs (öl. 68/687-8) ve kayınbiraderi İbn Ömer'e (öl. 73/693) dayandırıldığı görülmektedir. Toplam 33 tarîkle gelen bu rivayetlerin metinleri birbirinden farklı olmuştur. Bu nedenle söz konusu rivayetleri, "ezan ve kâmetin kimin kulağına ve hangi kulağa okunduğu" hususlarını merkeze alarak tematik bir tasnif yapmak ve her bir rivayet grubunun akabinde sened tahlili yapmak faydalı olacaktır.

1.1. Hz. Hasan'ın (öl. 49/669) Kulağına Ezan Okunması

Her şeyden önce ilk üç sıradaki bu ve takip eden iki rivayetin, Ebû Râfi' den olmak üzere 25 tarîkle nakledildiği dolayısıyla kaynaklarda daha çok yer bulabildiği belirtilmelidir. Hz. Hasan'ın kulağına ezan okunduğunu haber veren bu rivayet ise "Süfyân es-Sevrî ← Âsım b. Ubeydillâh ← Ubeydullâh b. Ebû Râfi' ← Ebû Râfi'" ortak senedine sahip 19 tarîkle gelmiştir. Bunlardan en erken tarihli kaynak olarak Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin (öl. 204/819) *el-Müsned*'inde ve "Süfyân es-Sevrî ← Âsım b. Ubeydillâh ← Ubeydullâh b. Ebû Râfi' ← Ebû Râfi'" senediyle yer alan tarîk şu şekildedir:

رأيت النبي صلى الله عليه وسلم أذن في أذن الحسن حين ولدته أمه فاطمة بالصلاة

*Ben Rasûlullah'ı (s.a.v.) [Hz.] Hasan'ın kulağına [Hz.] Fatıma'nın onu dünyaya getirdiği zaman namaz için okunan ezan gibi ezan okurken gördüm.*⁵

5 Rivayetin ortak senedden sonra farklı râvilere sahip ama neredeyse aynı lafızlarla gelen tarîkleri için bk. Süleymân b. Dâvûd Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Hicr, 1999), 2/273 (No: 1013); Abdürrezzâk b. Hemmâm Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, thk. Habîbürrahman el-A'zamî (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1983), 4/336 (No: 7986); Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 2001), 6/353; Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed bin Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnaût - Âdil Mürşid vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 39/297 (No: 23869), 45/166 (No: 27186), 171-2 (No: 27194); Süleymân b. el-Eş'as Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Kamil Karabelli vd. (Dımaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), "Edeb" 115 (No: 5105); Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. (Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matba'ati Mustafâ el-Bâbî, 1977), "Edâhî" 17 (No: 1514); Ebû Bekr Ahmed b. Amr el-Bezzâr, *Müsnedü'l-Bezzâr*, thk. Mahfûzurrahmân Zeynüllâh - Âdil b. Sa'd (Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 2009), 9/325 (No: 3879); Ebû Bekr Muhammed b. Hârûn er-Rûyânî, *Müsnedü'r-Rûyânî ve bi-zeylihi'l-müstedrek mine'n-nusûsi's-sâkita*, thk. Eymen Ali Ebû Yemânî (Kahire: Müessesetü Kurtuba, 1995), 1/455 (No: 682); Ebû Bekr Ahmed b. Mervân ed-Dîneverî, *el-Mücâ-*

Ebû Dâvûd (öl. 275/889), tahrîc ettiği bu rivayetle ilgili sıhhat değerlendirmesi yapmamış,⁶ Tirmizî (öl. 279/892) ise “hasen-sahîh” demiştir.⁷ Diğer tarîklerin aksine *el-Müsned*’deki bir tarîkte “kulağına / في أذن” yerine “iki kulağına / في أذني” ibaresi geçmiştir.⁸

1.1.1. Rivayetin Sened Tahlili

Rivayetin “Süfyân es-Sevrî ← Âsım b. Ubeydillâh ← Ubeydullâh b. Ebî Râfi ← Ebû Râfi” ortak senedli tüm tarîklerinde cerh edilen tek râvi, Hz. Ömer’in torununun oğlu Âsım b. Ubeydillâh’tır. Âsım’ı *kesîru’l-hadîs*⁹ olarak niteleyen İbn Sa’d (öl. 230/845)¹⁰ ve onu *zayıf*¹¹ olarak niteleyen İbn Maîn (öl. 233/848)¹², onunla ihticâc edilmeyeceğini söylemişlerdir. ‘Şeyhler Âsım b. Ubeydillâh’ın hadislerinden sakınırlardı’ şeklindeki İbn Uyeyne’nin (öl. 198/814) sözüne yer veren¹³ Ahmed b. Hanbel’in (öl. 241/855) onun için *leyse bi-zâk* dediği kaydedilmiştir.¹⁴ Cûzcânî (öl. 259/873) de İbn Uyeyne’nin sözünü zikredip Âsım’ı *zaîfü’l-hadîs*¹⁵; İclî ö. (261/875), onu *lâ be’sse bihi*¹⁶; Ebû Zür’a (öl. 264/878) ve Ebû Hâtım (öl. 277/890) ise *münkeru’l-hadîs* ve *muztaribü’l-hadîs* olarak nitelemiştir.¹⁷ Nesâî (öl. 303/915) onun için *zayıf*¹⁸ demiş, İbn Hibbân (öl. 354/965) ise *seyyiü’l-hıfz*, *kesîru’l-vehim* ve *fâhişu’l-hatâ*’ olması nedeniyle terk edildiğini kaydetmiştir.¹⁹

lese ve cevâhirü’l-ilm, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1998), 7/312-3 (No: 3212); Ebû’l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 1/315 (No: 931), 3/30 (No: 2578); Ebû’l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *Kitâbü’l-Du‘â*, thk. Mustafâ Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1993), 294; Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Şu‘abü’l-îmân*, thk. Abdülalî Abdülhamîd Hâmid (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 2003), 11/104-5 (No: 8252); Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, thk. Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2003), 9/513 (No: 19303).

6 Ebû Dâvûd, “Edeb” 115 (No: 5105).

7 Tirmizî, “Edâhî” 17 (No: 1514).

8 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 39/297 (No: 23869).

9 Çok hadis rivayet eden kimse anlamına gelen bir tabir. Bk. Abdullah Aydın, *Hadis İstilahları Sözlüğü* (İstanbul: İFAV Yayınları, ts.), 149.

10 İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kebîr*, 7/459.

11 Osmân b. Saîd Ebû Saîd ed-Dârimî, *Târîhu ‘Osmân b. Sa’id ed-Dârimî ‘an Ebî Zekeriyâ Yahyâ b. Ma’in*, thk. Ahmed Muhammed Nûrseyf (Dimaşk: Dâru’l-Me’mûn, 1400), 1/137.

12 Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, thk. Abdurrahmân b. Yahya el-Muallimî (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1952), 6/347.

13 Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve ma’rifetü’r-ricâl*, thk. Vasiyyullâh b. Muhammed Abbâs (Riyad: Dâru’l-Hânî, 2001), 2/210, 3/214.

14 İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 6/347; Ebû’l-Haccâc Yûsuf b. Abdurrahmân el-Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1992), 13/503.

15 Ebû İshâk İbrâhim b. Ya’kûb el-Cûzcânî, *Ahvâlü’r-ricâl*, thk. Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1985), 1/237.

16 Ebû’l-Hasen Ahmed b. Abdillâh el-İclî, *Ma’rifetü’s-sikât*, thk. Abdülalîm Abdülazîm el-Beste’vî (Medine: Mektebetü’d-Dâr, 1985), 2/8.

17 İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 6/348.

18 Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *ed-Du‘afâ ve’l-metrûkîn*, thk. Bûrân ed-Dannâvî - Kemâl Yûsuf el-Hût (Beyrut: Müessesetü’l-Kütübî’s-Sekâfiyye, 1985), 181.

19 Ebû Hâtım Muhammed İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine’l-muhaddisîn ve’d-du‘afâ’ ve’l-metrûkîn*, thk. Mahmûd İbrâhim Zâyed (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1992), 2/127.

Âsım için kullanılan bu cerh lafızlarından hareketle senedlerinde yer aldığı bu ve takip eden iki rivayetin, -en azından ondan dolayı- sened bakımından zayıf olduğunu ve i‘tibâr amaçlı alınabileceğini²⁰ söylemek mümkündür. Zira bu lafızlarla nitelenen râvinin rivayeti, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i‘tibâr için alınmaktadır.²¹ Zira onun için kullanılan *seyyü’l-hıfz*, *kesîru’l-vehim*, *fâhişu’l-hatâ’* ve “*muztaribü’l-hadîs*” lafızları, zabtla ilgili cerh lafızlarıdır.²²

1.2. Hz. Hüseyin’in Kulağına Ezan Okunması

Rivayetin “Süfyân es-Sevrî ← Âsım b. Ubeydillâh ← Ubeydullâh b. Ebî Râfi‘ ← Ebû Râfi‘” ortak senediyle gelen iki tarîkine göre Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Hasan’ın değil Hz. Hüseyin’in kulağına ezan okumuştur. İbn Sa‘d ve Hâkim en-Nîsâbûrî’nin (öl. 405 / 1014) tahrîc ettiği bu tarîklerden “Vâkıdî ← Süfyân es-Sevrî ← Âsım b. Ubeydillâh ← Ubeydullâh b. Ebî Râfi‘ ← Ebû Râfi‘” şeklindeki İbn Sa‘d tarîki şu şekildedir:

رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُذِنَ فِي أُذُنِي الْحَسِينِ حِينَ وَلَدَتْهُ فَاطِمَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا

*Ben Rasûlullah’ı (s.a.v.) [Hz.] Hüseyin’in iki kulağına [Hz.] Fatıma’nın (r. anhâ) onu dünyaya getirdiği zaman ezan okurken gördüm.*²³

İlk rivayetle ortak senede sahip olmasına rağmen Hz. Hasan’ın değil de Hz. Hüseyin’in isminin zikredilmiş olması dikkat çekmektedir. Her ne kadar iki müelliften veya müstensihlerden kaynaklı bir hata olabileceği akla gelebilse de rivayetin Hz. Hüseyin’le ilgili başlıklarda zikredilmiş olması bu ihtimali ortadan kaldırmaktadır. Yine İbn Sa‘d’ın aksine Hâkim, “kulağına / فِي أُذُنٍ” ibaresine yer vermiştir.

1.2.1. Rivayetin Sened Tahlili

Hâkim en-Nîsâbûrî’nin tarîki zayıf râvi olarak yalnızca Âsım’ı barındırırken, İbn Sa‘d’ınkinde Âsım’ın yanı sıra muhaddisler tarafından zayıf sayılan Vâkıdî (ö. 207 / 823)²⁴ de yer almaktadır. Bu durumda Hâkim’in tarîki yalnızca Âsım, İbn Sa‘d’ınki ise Âsım ve Vâkıdî nedeniyle sened bakımından zayıf olmaktadır. Senedinde zayıf râvi olarak Âsım yer almasına rağmen

20 Bk. Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, (fâhişu’l-hatâ’) 75, (lâ be’sse bihi) 159, (leyse bi-zâk) 164, (münkeru’l-hadîs) 212-3, (muztaribü’l-hadîs) 242, (seyyü’l-hıfz) 276, (kesîru’l-vehim) 329, (zaîfü’l-hadîs) 331.

21 Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 143-144.

22 Bk. Ahmet Yücel, “Muztarib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020); Bünyamin Erul, “Zabt”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013).

23 İbn Sa‘d, *et-Tabakâtü’l-kebîr*, 6/400; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2002), 3/197 (No: 4827).

24 Muhaddislerin Vâkıdî’nin hadisçiliğine bakışına dair geniş bilgi için bk. Rıdvan Yarba, “Cerh ve Ta’dîl Âlimlerine Göre Vâkıdî (ö. 207 / 823)”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2014), 143-167.

men Hâkim, rivayeti “sahîh isnadlı” olarak nitelemiştir. Ancak *el-Müstedrek* üzerine *Telhîs*'i yazan Zehebî, Âsım'ın zayıf kabul edildiğini söyleyerek Hâkim'le aynı fikirde olmadığını ortaya koymuştur.²⁵ Bu bilgilerden hareketle en azından Hâkim'in tarîkinin i'tibâr amaçlı alınabileceğini söylemek mümkündür.

1.3. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in Kulağına Ezan Okunması

Beşi Ebû Râfi'den biri İbn Ömer'den olmak üzere toplam altı tarîkte, hem Hz. Hasan hem de Hz. Hüseyin'in kulağına ezan okunduğu haber verilmiştir. Barındırdıkları lafız farklılıkları nedeniyle onları aşağıdaki gibi tasnif etmek mümkündür:

(a) Rûyânî'nin (öl. 307/919-20) “Süfyân ← İshâk b. Mansûr ← Ebû Dâvûd el-Haferî ← Şerîk ← Âsım b. Ubeydillâh ← Ali b. Hüseyin ← Ebû Râfi” senediyle gelen tarîki şöyledir:

أن النبي صلى الله عليه وسلم أذن في أذن الحسن والحسين حين ولدا وتصدق بوزن شعرهما فضة

*Nebi (s.a.v.), doğdukları vakit [Hz.] Hasan ve [Hz.] Hüseyin'in kulaklarına ezan okudu ve saçlarının ağırlığına gümüşü tasadduk etti.*²⁶

(b) Taberânî'nin (öl. 360/971) “Hammâd b. Şuayb ← Âsım b. Ubeydillâh ← Ali b. Hüseyin ← Ebû Râfi” ortak senediyle tahrîc ettiği tarîklerden biri şu şekildedir:

أن النبي صلى الله عليه وسلم أذن في أذن الحسن والحسين رضي الله عنهما حين ولدا وأمر به

*Nebi (s.a.v.), doğdukları vakit [Hz.] Hasan ve [Hz.] Hüseyin'in kulaklarına ezan okudu ve [öyle] yapılmasını emretti.*²⁷

(c) Temmâm er-Râzî'nin (öl. 414/1023) “Ebû Ali Ahmed b. Abdillâh b. Ömer ← Ebû Şuayb el-Harrânî ← Ubeydullâh b. Amr el-Emevî ← Kâsım b. Hafs el-Ömerî ← Abdullâh b. Dînâr ← İbn Ömer” senediyle tahrîc ettiği tarîk de şöyledir:

أن النبي صلى الله عليه وسلم أذن في أذن الحسن والحسين رضي الله عنهما حين ولدا

*Nebi (s.a.v.), doğdukları vakit [Hz.] Hasan ve [Hz.] Hüseyin'in (r. anhumâ) kulaklarına ezan okudu.*²⁸

(d) Ebû Nuaym'ın (öl. 430/1038) “Taberânî ← Muhammed b. Abdillâh el-Hadramî ← [Avn b. Sellâm + Cübâre b. Muğallis] ← Hammâd b. Şuayb

25 Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek*, 3/197 (No: 4827).

26 Rûyânî, *Müsnedü'r-Rûyânî*, 1/469 (No: 708).

27 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 1/313 (No: 926), 3/31 (No: 2579).

28 Ebü'l-Kâsım Temmâm b. Muhammed Temmâm er-Râzî, *el-Fevâ'id*, thk. Hamdî Abdülmeccid es-Selefi (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1992), 1/147 (No: 333).

← Âsım b. Ubeydillâh ← Ali b. Hüseyin ← Ebû Râfi“ senediyle yer verdiği tarîk ise şu şekildedir:

أن النبي صلى الله عليه وسلم أذن في أذن الحسن والحسين حين ولدا

*Nebi (s.a.v.), doğdukları vakit [Hz.] Hasan ve [Hz.] Hüseyin'in kulaklarına ezan okundu.*²⁹

Rivayeti farklı sahâbîlerden nakleden Temmâm ve Ebû Nuaym'ın metinleri neredeyse aynı olup yalnızca Hz. Hasan ve Hüseyin'in kulağına ezan okunduğunu haber vermekteyken, rivayeti Ebû Râfi“den tahrîc eden Rûyânî “saçlarının ağırlığına güümüştü tasadduk etti”, Taberânî ise “[öyle] yapılmasını emretti” ibaresine yer vermiştir. Görüldüğü gibi manaya etki edecek türden lafız farklılıkları bulunmaktadır.

1.3.1. Rivayetin Sened Tahlili

Rûyânî tarîkinde Âsım'ın yanı sıra Vekî‘ b. Cerrâh'ın oğlu Süfyân da bulunmaktadır. Hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum diyen Ahmed b. Hanbel³⁰ ve onu sikalar arasında zikreden İbn Şâhîn (öl. 385/996)³¹ dışındaki birçok âlim, onun için cerh edici ifadeler kullanmıştır. Buhârî³² ve İbnü'l-Cârûd³³, onun telkîne uğradığını ve bu nedenle hakkında olumsuz konuşulduğunu belirtmiştir. Nesâî onu, *leyse bi-şey*³⁴; Ebü'l-Arab (öl. 333/945)³⁵ ve Zehebî (öl. 748/1348)³⁶ ise *zayıf* olarak nitelemiştir. İbn Ebî Hâtim (öl. 327/938), babası Ebû Hâtim ve Ebû Zür‘a'nın ondan hadis yazdıklarını ancak daha sonra hadislerini terk ettiklerini; Ebû Zür‘a'nın onu uğraşılmaya değer bulmadığını, *leyyin* olarak nitelediğini ve yalancılıkla itham edildiğine işaret ettiğini nakletmiştir.³⁷ İbn Hibbân, faziletli ve sadûk biri olduğunu söylediği Süfyân'ın verrâkının telkinine maruz kaldığını, uyarıldığı halde bunda ısrar ettiği için de terk edilmeyi hak ettiğini söylemiştir.³⁸ Benzer bir değerlendirmenin İbn Adî tarafından da yapıldığı

29 Ahmed b. Abdillâh Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma‘rifetü's-sahâbe*, thk. Âdil b. Yûsuf el-Azâzî (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1998), 2/665 (No: 1770).

30 Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl fî esmâ'i-ricâl*, thk. Âdil b. Muhammed - Üsâme b. İbrâhim (Kahire: el-Fârûku'l-Hadîsiyye li't-Tibâ‘a ve'n-Neşr, 2001), 5/420.

31 Ebû Hafs Ömer b. Ahmed İbn Şâhîn, *Târîhu esmâ'i's-sikât*, thk. Subhî es-Sâmerrâî (Kuveyt: ed-Dâru's-Selefiyye, 1984), 106.

32 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *et-Târîhu's-sağîr*, thk. Muhammed İbrâhim Zâyed (Beyrut: Dâru'l-Ma‘rife, 1986), 2/355.

33 Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl*, 5/420.

34 Nesâî, *ed-Du‘afâ ve'l-metrûkîn*, 132.

35 Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl*, 5/420.

36 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *el-Muğnî fî'd-du‘afâ*, thk. Nûreddîn İtr (Halep: Dâru'l-Me‘ârif, 1971), 1/270.

37 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta‘dîl*, 4/231, 432.

38 İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 1/359.

görülmektedir.³⁹ Rûyânî'nin diğer bir râvisi Şerîk b. Abdillâh, hadis münekitlerince *sika*, *me'mûn* ve *sadûk* gibi ta'dîl lafızlarıyla nitelenmiş olmakla birlikte bazı âlimlerce hıfzının zayıf, galatının fazla olduğu ve ömrünün sonlarında ihtilâta uğradığı söylenmiştir.⁴⁰

Rivayetin Taberânî ve Ebû Nuaym'a ait tarîklerinde, Âsım'ın yanı sıra Hammâd b. Şuayb yer almaktadır. İbn Maîn Hammâd için *zayıf*⁴¹, *leyse bi-şey*⁴² ve *hadisi yazılmaz*⁴³ demiştir. Buhârî (öl. 256/870), onu *fihi nazar* (tartışmalı)⁴⁴ ve *münkeru'l-hadîs*⁴⁵; Cûzcânî, *vâhi'l-hadîs*⁴⁶; Ebû Zür'a⁴⁷, Nesâî⁴⁸ ve Sâcî (öl. 307/920)⁴⁹, *zaîfü'l-hadîs/zayıf*; Ebû Hâtim ise *leyse bi'l-kavî*⁵⁰ olarak nitelmiştir. Ebû Dâvûd, *zayıf* olarak nitelediği Hammâd'ın hadislerinin terk edildiğini de belirtmiştir.⁵¹ İbn Hibbân ise haberleri kalb edip doğru olmayan şekilde naklettiğini kaydetmiştir.⁵² İbn Adî (öl. 365/976), hadislerinin çoğunun mütâbaat edilmeyecek türden olduğunu ve zayıf olmakla birlikte hadisinin yazılabileceğini söylemiştir.⁵³ Hammâd hakkında kullanılan *leyse bi-şey*, *fihi nazar*, *münkeru'l-hadîs*, *vâhi'l-hadîs*, *leyse bi'l-kavî* gibi cerh lafızları, rivayeti hiçbir suretle alınamayacak râviler için kullanılmaktadır.⁵⁴

Temmâm'ın İbn Ömer'e dayandırdığı tarîk ise biri cerh edilmiş, ikisi de mechûl sayılabilecek üç râvi barındırmaktadır. Buhârî'nin hakkında âlimlerin *sükût ettiğini* (*seketû 'anh*) söylediği⁵⁵ Kâsım b. Abdillâh'ı İbn Maîn, *leyse*

39 Ebû Ahmed Abdullâh İbn Adî, *el-Kâmil fi du'afâ'i'r-ricâl*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Mu'avvaz (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 4/479, 482.

40 Şerîk b. Abdillâh hakkında detaylı bilgi için ayrıca bk. Mehmet Ali Sönmez, "Şerîk b. Abdullah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010).

41 Ebû Zekeriyâ Yahyâ İbn Maîn, *Yahyâ b. Ma'in ve kitâbühu et-Târîh*, thk. Ahmed Muhammed Nûrseyf (Mekke: İhyâü't-Türâsi'l-İslâmî, 1979), 3/333.

42 İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 1/251; İbn Adî, *el-Kâmil fi du'afâ'i'r-ricâl*, 3/15; Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, thk. Ebü'l-Fidâ Abdullâh el-Kâdî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986), 1/233.

43 İbn Adî, *el-Kâmil fi du'afâ'i'r-ricâl*, 3/15; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, thk. Muhammed Rıdvân Arkasûsî vd. (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyeye, 2009), 1/547.

44 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, thk. Hâşim en-Nedvî vd. (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 3/25.

45 Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mîzân*, thk. Abdülfettâh Ebû Gude (Beyrut: Mektebetü'l-Matbû'âtü'l-İslâmiyye, 2002), 3/270.

46 Cûzcânî, *Ahvâlü'r-ricâl*, 73.

47 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/142.

48 Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, 83.

49 İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mîzân*, 3/270.

50 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/142.

51 İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mîzân*, 3/270.

52 İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 1/251.

53 İbn Adî, *el-Kâmil fi du'afâ'i'r-ricâl*, 3/18.

54 Bk. Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, (fihi nazar) 81-2, (lâ yükteb hadîsüh) 160, 161, (leyse bi'l-kavî) 163-4, (leyse bi-şey) 164, (münkeru'l-hadîs) 212-3, (vâhi'l-hadîs) 327.

55 Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 7/164, 173.

*bi-şey*⁵⁶, *zayıf*⁵⁷ ve *kezzâb*⁵⁸; İbnü'l-Medîni (öl. 234/849), *leyse bi-şey*⁵⁹, İclî⁶⁰, Ya'kûb b. Şeybe (öl. 262/875)⁶¹, Ebû Hâtim⁶², Nesâî⁶³ ve Ebü'l-Feth el-Ezdî (öl. 374/984)⁶⁴, *metrûkü'l-hadîs*; Cûzcânî, *ciddi manada münkeru'l-hadîs*⁶⁵; Ebû Zür'a, *zayıf, lâ yüsâvî şey*⁶⁶, *metrûkü'l-hadîs, münkeru'l-hadîs*⁶⁶ ve Dârekutnî (öl. 385/995), *zayıf, metrûk*⁶⁷ ve *kesîru'l-hata*⁶⁸ olarak nitelemiştir. Ahmed b. Hanbel'in *leyse bi-şey*⁶⁹ olarak nitelediği Kâsım'ın yalan söylediğini de belirtmiştir.⁷⁰ Ebû Dâvûd da onun bir hadisini dahi yazmadığını söylemiştir.⁷¹ İbn Hibbân, onu *redi'ü'l-hıfz, kesîru'l-vehim*, uydurmaya benzeyecek derecede isnadlarda kalb eden biri olarak tanıtmıştır.⁷² İbn Adî, rivayetlerinin genelinin mütâbaat edilmeyecek türden olduğunu belirtmiştir.⁷³ Kâsım b. Abdillâh hakkında kullanılan *kezzâb, leyse bi-şey/lâ yüsâvî şey*⁶⁶, *metrûkü'l-hadîs, münkeru'l-hadîs/cidden* ve *seketû* 'anh gibi cerh lafızları, rivayeti hiçbir suretle alınamayacak râviler için kullanılmaktadır.⁷⁴ Senedde hakkında yalnızca Ebû Hâtim ve İbn Hibbân'ın sınırlı miktarda bilgi verdiği Ubeydullâh b. Amr el-Âmidî⁷⁵ ve hakkında neredeyse bilgi bulunmayan Ahmed b. Abdillâh yer almaktadır ki kanaatimizce bu durum onların mechûl olduklarına yorulmalıdır.

Bu durumda Taberânî ve Ebû Nuaym tarîkleri Âsım ve Hammâd, Rûyânî'nin tarîki Âsım ve Süfyân b. Vekî' ve Temmâm'ın İbn Ömer'den gelen tarîki de kimi âlimlerce kezzâb olarak da nitelenen bir râvinin yanı sıra iki mechûl râvi nedeniyle sened bakımından şiddetli zayıflık içermiş olmak-

56 İbn Maîn, *et-Târîh*, 3/160, 171, 190.

57 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/112; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 23/378.

58 İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 2/212; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, 3/14; Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, 3/370.

59 Ahmed b. Abdillâh Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Kitâbü'd-Du'afâ'*, thk. Fârûk Hammâde (Byy.: Dâru's-Sekâfe-ed-Dâru'l-Beydâ, 1984), 131; Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb* (Haydarâbâd: Matba'atü Dâireti'l-Me'ârifî'n-Nizâmiyye, 1327), 8/321.

60 İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/210.

61 İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 8/321.

62 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/112.

63 Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, 201.

64 İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, 3/14; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 8/321.

65 İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, 7/150; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 23/378.

66 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/112.

67 Ebû Abdirrahmân Muhammed b. el-Hüseyn es-Sülemî, *Suâlatü's-Sülemî li'd-Dârekutnî*, thk. Sa'd b. Abdillâh el-Humeyyid - Hâlid b. Abdirrahmân el-Cerîsî vd. (Riyad: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 1427), 258.

68 İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 8/321.

69 Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, 2/478.

70 Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, 3/186.

71 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 23/378; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 8/321.

72 İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 2/212.

73 İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, 7/151.

74 Bk. Aydın, *Hadîs İstılahları Sözlüğü*, (kezzâb) 150, (leyse bi-şey') 164, (metrûkü'l-hadîs) 181, (münkeru'l-hadîs/cidden) 212-3 ve (seketû 'anh) 273.

75 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/329, 331; Ebû Hâtim Muhammed İbn Hibbân, *Kitâbü's-Sikât*, thk. Muhammed Abdürreşîd (Haydarâbâd: Meclisü Dâiretü'l-Me'ârif, 1983), 8/405.

tadır. Bundan hareketle *hem Hz. Hasan'ın hem de Hz. Hüseyin'in kulağına ezan okunduğunu* haber veren rivayetin, sened bakımından ihticâca ve i'tibâra el-verişli olmadığını söylemek mümkündür.

1.4. Hz. Hasan'ın Sağ Kulağına Ezanın, Sol Kulağına Kâmetin Okunması

İbn Abbâs'tan gelen bir tarîkte, *Hz. Hasan'ın sağ kulağına ezan, sol kulağına da kâmetin okunduğu* geçmektedir. Beyhakî'nin (öl. 458 / 1066) "Ali b. Ahmed b. Abdân ← Ahmed b. Ubeyd es-Saffâr ← Muhammed b. Yûnus ← Hasan b. Amr b. Seyf es-Sedûsî ← Kâsım b. Mutayyib ← Mansûr b. Safiyye ← Ebû Ma'bed ← İbn Abbâs" senediyle yer verdiği rivayet şu şekildedir:

أن النبي صلى الله عليه وسلم أذن في أذن الحسن بن علي يوم ولد فأذن في أذنه اليمنى وأقام في أذنه اليسرى
Nebi (s.a.v.), doğduğu gün [Hz.] Hasan b. Ali'nin kulağına ezan okudu; sağ kulağına ezanı, sol kulağına da kâmeti okudu.⁷⁶

Beyhakî, bu ve bir sonraki rivayet (1.5.) için "Bu iki senedde zayıflık vardır" değerlendirmesini yapmıştır.⁷⁷

1.4.1. Rivayetin Sened Tahlili

İbn Abbâs'tan nakledilen bu tarîkin üç râvisi hakkında olumsuz değerlendirme yapılmıştır. Bunlardan Kâsım b. Mutayyib'e dair fazla malumat bulunmayıp neredeyse zikredildiği her yerde İbn Hibbân'ın verdiği bilgiye atıf yapılmıştır. Ona göre Kâsım, rivayetleri az olmasına rağmen çokça hata etmekte ve bu durum onun terk edilmesini gerektirmektedir.⁷⁸ Dârekutnî ise zikrettiği bir rivayet sırasında onu Kûfeli *sika* bir râvi olarak takdim etmiştir.⁷⁹

Hasan b. Amr'a gelince, İbnü'l-Medînî⁸⁰ ve Buhârî⁸¹ onu *kezzâb* saymış; Ebû Hâtim⁸² ve Hâkim el-Kebîr⁸³ (öl. 378 / 988) ise *metrûkü'l-hadîs* olarak nitelemiştir. Öte yandan İbn Adî, İbn Maîn'in ondan razı olduğunu, garîb rivayetleri olmakla birlikte rivayetlerinin genelinin hasen derecesinde olduğunu ve onda bir beisin olmadığını umduğunu belirtmiştir.⁸⁴ İbn Hibbân, onu *es-Sikât'*ında zikretmiş ancak garîb rivayetlerinin olduğunu (yuğribü) söyle-

76 Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 11 / 106-7 (No: 8255).

77 Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 11 / 104-7.

78 İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 2 / 213.

79 Ebü'l-Hasen Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *el-İlelü'l-vâride fi'l-ehâdîsi'n-nebeviyye*, thk. Mahfûzurrâhmân Zeynüllâh es-Selefî (Riyad: Dâru Taybe, 1985), 5 / 143.

80 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3 / 26; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, 2 / 208; Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, 1 / 470; Zehebî, *el-Muğnî fi'd-du'afâ'*, 1 / 166; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 2 / 311.

81 Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 2 / 299.

82 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3 / 26.

83 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 6 / 288.

84 İbn Adî, *el-Kâmil fi'd-du'afâ'i'r-ricâl*, 3 / 178.

miştir.⁸⁵ Hasan b. Amr hakkında kullanılan *kezzâb* ve *metrûkü'l-hadîs* gibi cerh lafızları, rivayeti hiçbir suretle alınamayacak râviler için kullanılmaktadır.⁸⁶

Muhammed b. Yûnus b. Mûsâ el-Küdeymî'ye gelince, Ebû Hâtim onu, *leyse bi-sadûk*⁸⁷ ve Ebü'l-Feth el-Ezdî *metrûkü'l-hadîs*⁸⁸ olarak nitelemiştir. Onun hadis uydurmak ve çalmakla (*serikatü'l-hadîs*⁸⁹) itham edildiği de anlaşılmaktadır. Örneğin İbn Hibbân, sika râviler adına çokça hadis uyduran biri olduğunu ve belki binden fazla hadis uydurduğunu⁹⁰; İbn Adî, hadis uydurmakla ve çalmakla itham edildiğini belirtmiştir.⁹¹ Dârekutnî de metrûk saydığı⁹² Muhammed'in hadis uydurmakla suçlandığını ifade etmiştir.⁹³ Zehebî'nin onu *hâlik* (هالك) ⁹⁴olarak nitelemesi de bununla ilişkili olsa gerektir. Muhammed b. Yûnus hakkında kullanılan *hâlik ve metrûkü'l-hadîs* gibi cerh lafızları, rivayeti hiçbir suretle alınamayacak râviler için kullanılmaktadır.⁹⁵

Bu durumda hadis uydurmakla suçlanan iki râviyi barındırması nedeniyle Hz. Hasan'ın sağ kulağına ezan, sol kulağına da kâmetin okunduğunu haber veren rivayetin, sened bakımından uydurma olduğunu dolayısıyla ihticâca ve i'tibâra elverişli olmadığını söylemek mümkündür.

1.5. Sağ Kulağa Ezan ve Sol Kulağa Kâmet Okunması

Bu rivayet grubu, "Yahyâ b. Alâ ← Mervân b. Sâlim ← Talha b. Ubeydillâh ← Hz. Hüseyin ← Rasûlullah (s.a.v.)" ortak senedine sahip dört tarîkle nakledilmiştir. Kulağına ezan okunan herhangi bir şahıstan bahsedilmemiş olması yönüyle diğer rivayetlerden ayrılmaktadır. Manaya etki edecek şekilde lafız farklılıkları olan bu dört tarîki ayrı ayrı zikretmek faydalı olacaktır.

(a) Ebû Ya'îlâ el-Mevsîlî (öl. 307/919) ve neredeyse aynı lafızlarla ondan rivayette bulunan İbnü's-Sünnî'nin (öl. 364/975) "Cübâre b. Muğallis ← Yahyâ b. Alâ ← Mervân b. Sâlim ← Talha b. Ubeydillâh ← Hz. Hüseyin" ortak senediyle naklettiği iki tarîke göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

85 İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/171.

86 Bk. Aydın, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, (kezzâb) 150 ve (metrûkü'l-hadîs) 181.

87 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/85.

88 İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, 3/109; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl*, 10/401.

89 Bir kimsenin, bir hocadan duymamış/muteber bir yolla almamış olduğu bir hadisi ondan duymuş/muteber bir yolla almış olduğunu iddia etmesi veya bir hocadan geldiği bilinen bir hadisi bu hocanın tabakasındaki diğer bir hocaya nisbet etmesidir. Bk. Aydın, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, 276.

90 İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 2/313.

91 İbn Adî, *el-Kâmil fi'du'afâ'i'r-ricâl*, 7/553.

92 Ebü'l-Hasen Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, thk. Muvaffak b. Abdillâh b. Abdilkâdir (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1984), 351.

93 Sülemî, *Suâlatü's-Sülemî li'd-Dârekutnî*, 111.

94 Zehebî, *el-Muğnî fi'd-du'afâ'*, 2/646.

95 Bk. Aydın, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, (hâlik) 109 ve (metrûkü'l-hadîs) 181.

من ولد له فأذن في أذنه اليمنى وأقام في أذنه اليسرى لم تضره [يضره]⁹⁶ أم الصبيان

Her kimin bir çocuğu doğar da sağ kulağına ezanı, sol kulağına da kâmeti okursa o çocuğa Ümmü's-sıbyân⁹⁷ zarar ver(e)mez.⁹⁸

(b) İbn Bişrân'ın (öl. 430/1039) "Ebû Hafs Ömer b. Muhammed ← Ali b. Abdilazîz ← Amr b. Avf ← Yahyâ b. Alâ ← Mervân b. Sâlim ← Talha b. Ubeydillâh ← Hz. Hüseyin" senediyle zikrettiği tarîke göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

من ولد له مولود فأذن في أذنه اليمنى وأقام في أذنه اليسرى نفعت عند لقي الحساب

Her kimin bir çocuğu doğar da sağ kulağına ezanı, sol kulağına da kâmeti okursa hesap sırasında [çocuğa] fayda sağlar.⁹⁹

(c) Beyhakî'nin "Ebû Muhammed b. Fâris ← Ebû Hafs Ömer b. Muhammed ← Ali b. Abdilazîz ← Amr b. Avf ← Yahyâ b. Alâ ← Mervân b. Sâlim ← Talha b. Ubeydillâh ← Hz. Hüseyin ← Rasûlullah (s.a.v.)" senediyle tahrîc ettiği tarîke göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

من ولد له مولود فأذن في أذنه اليمنى وأقام في أذنه اليسرى رفعت عنه أم الصبيان

Her kimin bir çocuğu doğar da sağ kulağına ezanı, sol kulağına da kâmeti okursa o çocuktan Ümmü's-sıbyân uzaklaştırılır.¹⁰⁰

96 İki metin arasındaki tek fark, "ضر" fiilinin başındaki "te" ve "yâ" muzâraat harfleridir.

97 Rivayette geçen bu tabirin farklı şekillerde tanımlandığı görülmektedir. Bu anlamda Ümmü's-sıbyân kavramına (a) "çocuklara arız olan yel", (b) "Araplara göre sihirbaz cin anlamındaki gulyabani", (c) "çocuklarda veya diğerlerinde görülen sara/epilepsi hastalığı", (d) "küçükken çocuklarda görülen bir hastalık", (e) "cinlerin teması/çarpması", (f) "dili etkili olan cin" ve (g) "çocuklarla uğraşan cinler" gibi anlamlar verilmiştir. Bk. (a) Ahmed b. Muhammed Ebû Ubeyd el-Herevî, *el-Garîbeyn fi'l-Kur'ân ve'l-hadîs*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Mekke - Riyad: Mektebetü Nizâr Mustafâ el-Bâz, 1999), 1/109; (b) Ebü'l-Hâsen Ali b. İsmâil İbn Sîde, *el-Muhassas*, thk. Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî - Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî, 1996), 4/123; (c) Muhammed A'lâ b. Ali el-Fârûkî et-Tehânevî, *Mevsû'atü keşşâfi istilâhâti'l-fünûn ve'l-'ulûm*, thk. Ali Dehrûc (Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1996), 1/267; (d) Ebü'l-Bekâ Muhammed b. Mûsâ ed-Demîrî, *en-Necmü'l-vehhâc fi şerhi'l-Minhâc*, thk. Komisyon (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2004), 9/533; (e) Muhammed el-Emîn b. Abdillâh el-Hererî, *Mürşidü zevi'l-hicâ ve'l-hâce ilâ Süneni İbn Mâce ve'l-kavlu'l-müktefâ 'alâ süneni'l-Mustafâ* (Beyrut - Cidde: Dâru'l-Minhâc - Dâru Tavkî'n-Necât, 2018), 18/430-1; (f) Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Hüseyin İbn Reslân, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, thk. Yâsir Kemâl - Ahmed Süleyman vd. (Feyyum: Dâru'l-Felâh, 2016), 19/360-1; (g) Ebü't-Tayyib Muhammed el-Azîmâbâdî, *'Avnü'l-ma'bûd şerhu Süneni Ebî Dâvûd* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990), 14/7.

98 Ahmed b. Ali Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *Müsnedü Ebî Ya'lâ el-Mevsilî*, thk. Hüseyin Selîm Esed (Dımaşk-Beyrut: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs - Dâru's-Sekâfeti'l-Arabiyye, 1992), 12/150 (No: 307); Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed İbnü's-Sünnî, *'Amelü'l-yeom ve'l-leyle süllûkü'n-Nebî me'a Rabbihî 'azze ve celle ve mu'âşeratühû me'a'l-'ibâd*, thk. Kevser el-Bernî (Beyrut: Dâru'l-Erkam, 1998), 378.

99 Ebü'l-Kâsım Abdülmelik b. Muhammed İbn Bişrân, *el-Emâlî*, thk. Ebû Abdirrahmân Âdil b. Yûsuf el-Azzâzî (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1999), 1/211 (No: 488).

100 Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 11/106 (No: 8254).

1.5.1. Rivayetin Sened Tahlili

Rivayetin ortak senedinde yer alan bazı râviler cerh edilmiştir. Bunlardan Mervân b. Sâlim'i Ahmed b. Hanbel, *leyse bi-sika*¹⁰¹; Buhârî¹⁰², Müslim (öl. 261 / 875)¹⁰³ ve Ebû Nuaym¹⁰⁴, *münkeru'l-hadîs*; Nesâî, *metrûkü'l-hadîs*¹⁰⁵ ve *leyse bi-sika*¹⁰⁶; Dârekutnî, *metrûkü'l-hadîs*¹⁰⁷ ve Hâkim el-Kebîr de *hadisleri leyse bi'l-kâimdir*¹⁰⁸ şeklinde nitelemiştir. Ebû Hâtim, onun ciddi manada *münkeru'l-hadîs*, *zâifü'l-hadîs*, doğru dürüst hadisi olmayan biri olarak takdim etmiş ancak hadislerinin terk edilmeyip yazılabileceğini de ifade etmiştir.¹⁰⁹ Ukaylî (öl. 322 / 934), hadislerinin münker olduğunu ve onlara mütâbaat edilmediğini¹¹⁰; İbn Hibbân, meşhur âlimlerden münker rivayetler nakleden ve kendilerine ait olmayan rivayetleri sikalardan aktaran biri olduğunu ve bu nedenle rivayetleriyle ihticâc edilmeyeceğini¹¹¹ ve İbn Adî de hadislerinin genelini, sika râvilerin mütâbaat etmediği türden olduğunu söylemiştir.¹¹² Öte yandan Sâcî¹¹³ ve Ebû Arûbe'nin (öl. 318 / 931)¹¹⁴ onun hadis uydurduğunu söyledikleri kaydedilmiştir. Mervân b. Sâlim hakkında kullanılan *leyse bi-sika*, *metrûkü'l-hadîs* ve *münkeru'l-hadîs/cidden* gibi cerh lafızları, rivayeti hiçbir suretle alınamayacak râviler için kullanılmaktadır.¹¹⁵

Mervân'ın talebesi Yahyâ b. Alâ'ya gelince, Vekî'in (öl. 197 / 812) onun hakkında olumsuz konuştuğu¹¹⁶, ona çokça yüklendiği¹¹⁷ ve onu yalancı saydığı¹¹⁸ nakledilmiştir. İbn Maîn onu, *leyse bi-sika*¹¹⁹; Ahmed b. Hanbel, *kezzâb*¹²⁰;

101 Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, 3 / 210.

102 Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 7 / 373; Buhârî, *et-Târîhu's-sağîr*, 2 / 149; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *ed-Du'afâ'ü's-sağîr (ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn li'n-Nesâî ile birlikte)*, thk. Mahmûd İbrâhim Zâyed (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1986), 113.

103 Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Künâ ve'l-esâmî*, thk. Abdurrahîm Muhammed Ahmed el-Kaşkarî (Medine: Câmi'atü'l-İslâmiyye, 1984), 1 / 493.

104 Ebû Nuaym el-İsfahânî, *ed-Du'afâ'*, 146.

105 Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, 225.

106 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 27 / 393.

107 Dârekutnî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, 372.

108 Ebû Ahmed Muhammed b. Muhammed el-Hâkim el-Kebîr, *el-Esâmî ve'l-künâ*, thk. Yûsuf b. Muhammed ed-Duhayl (Medine: Mektebetü'l-Gurabâi'l-Eseriyye, 1994), 5 / 245.

109 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8 / 275.

110 Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr el-Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, thk. Abdülmuc'tî Emîn Kal'acî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1984), 4 / 204.

111 İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 3 / 13.

112 İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, 8 / 121.

113 Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl*, 11 / 133.

114 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 27 / 394; Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, 4 / 313.

115 Bk. Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, (leyse bi-sika) 164, (metrûkü'l-hadîs) 181, (münkeru'l-hadîs / cidden) 212-3.

116 Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 8 / 297; Buhârî, *et-Târîhu's-sağîr*, 2 / 131; Buhârî, *ed-Du'afâ'ü's-sağîr*, 125; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9 / 180; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31 / 487.

117 İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 3 / 115-6; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, 3 / 200.

118 Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, 4 / 437; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31 / 487.

119 İbn Maîn, *et-Târîh*, 4 / 369.

120 Ebü'l-Mehâsin Yûsuf b. Hasen İbnü'l-Mibred, *Bahru'd-dem fî men tekelleme fihi el-İmâm Ahmed bi-medh ev zem*, thk. Ravhiye Abdurrahmân es-Süveyfî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye,

Fellâs (öl. 249/864)¹²¹, Buhârî¹²², Nesâî¹²³, Dûlâbî (öl. 310/923)¹²⁴ ve Ebü'l-Feth el-Ezdî¹²⁵, *metrûkü'l-hadîs*; Cûzcânî, *gayr-ı muknî* (tatminkâr değil)¹²⁶; Ebû Zür' a, hadisinde zayıflık bulunan biri¹²⁷; Ebû Dâvûd, *zayıf*¹²⁸; Ebû Hâtim, *leyse bi'l-kavî*¹²⁹; Salih Cezere (öl. 293/906) ve Sâcî¹³⁰, *münkeru'l-hadîs* ve Dârekutnî, *metrûk/zayıf*¹³¹ olarak nitelemiştir. Aynı şekilde İbnü'l-Cârûd, Ebü'l-Arab ve İbn Şâhîn'in de onu zayıflar cümlesinden saydıkları kaydedilmiştir.¹³² İbn Hibbân, onu sikalardan maktûb rivayetler nakletmekte teferrüd eden dolayısıyla kendisiyle ihticâcın caiz olmadığı biri olarak takdim etmiştir.¹³³ İbn Adî de rivayetlerinin tamamının mahfuz olmadığını ve onlardaki zayıflığın aşikâr olduğunu belirtmiştir.¹³⁴ Yahyâ b. Alâ hakkında kullanılan *kezzâb*, *leyse bi-sika*, *metrûkü'l-hadîs* ve *münkeru'l-hadîs* gibi cerh lafızları, rivayeti hiçbir suretle alınamayacak râviler için kullanılmaktadır.¹³⁵

Bu durumda ortak seneddeki iki râvinin yalancılıkla da itham edilmesi ve Talha b. Ubeydillâh el-Ukaylî hakkında onu mechûlü'l-hâl olmaktan kurtarabilecek derece az malumatın¹³⁶ bulunmuş olmaktadır. Bu nedenle sağ kulağa ezan ve sol kulağa kâmet okunmasını haber veren rivayete ait tarîklerin sıhhat şartlarını taşımadıklarını hatta uydurma olduklarını dolayısıyla ihticâca ve i'tibâra elverişli olmadıkları söylemek mümkündür.

2. Takviye ve Amel Edilebilirlik Açısından Rivayetlerin Durumu

Buraya kadar aktarılan bilgilerden konuya ilişkin 33 tarîkin sened bakımından zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte uydurma sayılabilecek derecede şiddetli zayıflık içeren Hz. Hüseyin, İbn Abbâs, İbn Ömer rivayetleri ile Ebû Râfi'in üçüncü rivayetine nispetle Ebû Râfi'in ilk iki rivayeti daha az zayıflık içermektedir. Bu nedenle daha az zayıflık içeren Ebû Râfi'in

ye, 1992), 173-174.

121 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/180; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, 3/200; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31/486.

122 İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, 9/23.

123 Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, 249.

124 Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed ed-Dûlâbî, *el-Künâ ve'l-esmâ*, thk. Nazar Muhammed el-Fâryâbî (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2000), 2/779.

125 İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, 3/200; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl*, 12/352.

126 Cûzcânî, *Ahvâlü'r-ricâl*, 201.

127 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/180.

128 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31/487.

129 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/180.

130 Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl*, 12/352.

131 Dârekutnî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, 394.

132 Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl*, 12/352.

133 İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 3/116.

134 İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, 9/28.

135 Bk. Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, (kezzâb) 150, (leyse bi-sika) 164, (metrûkü'l-hadîs) 181, (münkeru'l-hadîs) 212-3.

136 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 13/426.

ilk iki rivayetini ama özellikle ilk sıradaki rivayetini “takviye” ve “amel” edilebilirlik açısından ele almakta fayda görmekteyiz.

2.1. Takviye Açısından Rivayetlerin Durumu

Tarihi süreç içerisinde hadislerdeki zayıflığın aynı derecede olmayabileceği, zayıflığa hükmetmenin ictihâdî olduğu ve zayıf hadislerin sıhhat şartlarını taşıyan başka tarîklerinin olabileceği¹³⁷ hesaba katılarak zayıf hadislerden istifadenin yolları aranmıştır. Bu amaçla tüm tetkiklere rağmen zayıflıktan kurtulamayan ancak şiddetli zayıflığı bulunmadığı için de terk edilemeyen hadislerin¹³⁸ takviye edilebilirliği araştırılmıştır.

Genel kabul gören anlayışa göre zayıf bir hadis, âdının/destekleyicisinin bulunması halinde *hasen li-gayrihî* mertebesine yükselebilmektedir. Bu anlamda iki şartın ileri sürüldüğü anlaşılmaktadır. Birincisi, söz konusu hadisin yalancılıkla itham edilen râvisinin bulunması veya şâz kalması gibi nedenlerle değil de râvisinin zabtındaki kusur veya irsâl gibi za‘f-ı yesîr sayılan bir nedenden dolayı zayıf sayılmış olmasıdır.¹³⁹ İkincisi de İbn Hacer’in (öl. 852/1448) vurguladığı şarttır ki o da takviye edici tarîklerin, takviye edilmesi istenen hadisle aynı veya daha üstün seviyede olmasıdır.¹⁴⁰

Ebû Râfi‘in Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’le ilgili ilk iki rivayetinin takviye edilebilirlik durumunu dolayısıyla sened bakımından zayıflık şiddetini ortaya koyma noktasında tüm tarîklerde yer alan Âsım b. Ubeydillâh kilit isim olmaktadır. Bu anlamda ona ilişkin birtakım değerlendirmelere bakıldığında zayıf sayılmasının temelinde onun zabt sorunu yaşamasının yattığı söylenebilir. Zira onun için kullanılan *seyyü’l-hıfz*, *kesîru’l-vehim*, *fâhişu’l-hatâ’* ve “*muztaribü’l-hadîs*” lafızları, zabtla ilgili cerh lafızları olduklarına daha önce işaret edilmişti. Zabıt sorununun şiddetli zayıflık sayılmadığı¹⁴¹ dikkate alındığında, Ebû Râfi‘in ilk iki rivayetinin *hasen li-gayrihî* seviyesine yükselmeye elverişli olduğu söylenebilir.

Tam da bu noktada İbn Hacer’in vurguladığı *takviye edicinin, takviye edilmesi istenenle aynı ve onda daha üstün seviyede olması* hususuna işaret edilmelidir. Zira bu hususun, Ebû Râfi‘in ilk rivayetine dair iki farklı değerlendirmenin yapılmasına dolaylı da olsa etki ettiği gözlemlenmektedir. Örneğin takviye edicinin şiddetli zayıflık içermesini dikkate almadığı anlaşılan Mü-

137 Bu hususla ilgili daha geniş bilgi için bk. Selahattin Polat, “Zayıf Hadislerle Amel”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1983), 90-95.

138 Polat, “Zayıf Hadislerle Amel”, 95.

139 Ebû Amr Osmân b. Salâhiddîn Abdîrahmân İbnü’s-Salâh, *‘Ulûmü’l-hadîs*, thk. Nûreddîn İtr (Dimaşk: Dâru’l-Fikr, 1986), 34. Ayrıca bk. Mahmut Demir - Mehmet Emin Özafşar, “Zayıf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2020), 44/159.

140 Ebü’l-Fazl Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü’n-nazar fî tavzîhi Nuhbeti’l-fiker fî mustalahi ehli’l-eser*, thk. Abdullâh b. Dayfillâh er-Rahîlî (Riyad: Matba‘atü Sefîr, 2001), 234.

141 Örneğin bk. İbnü’s-Salâh, *‘Ulûmü’l-hadîs*, 34.

bârefürî (öl. 1353/1934), Âsım'dan dolayı zayıf sayılan Hz. Hasan'la ilgili Ebû Râfi' rivayetinin, Hz. Hüseyin rivayetiyle takviye edildiğini söylemiştir.¹⁴² Bazı müelliflerin de İbn Abbâs rivayetini, Hz. Hasan'la ilgili ilk Ebû Râfi' rivayeti için şâhid gösterdikleri ve Tirmizî'nin hükmünü buna bağladıkları görülmektedir.¹⁴³ Rivayet için verdiği "hasen-sahîh" hükmünü, bu şekilde kesin bir dille Hz. Hüseyin ve/veya İbn Abbâs rivayetlerine bağlamak doğru olmasa gerektir. Zira her şeyden önce Tirmizî'nin kullanıp da açıklamadığı bu tabir, farklı yorumlanan bir tabir olmuştur.¹⁴⁴ Öte yandan hasen hadisi, isnadında yalancılıkla itham edilmiş râvi bulunmayan, şâz olmayan ve birçok vecihten nakledilen hadis olarak tanımladığı¹⁴⁵ ve bir hadise ma'âmülün bih hükmünü sadece senede bağlı kalarak vermediği bilinmektedir.¹⁴⁶ Râvi ve rivayetleri zayıf saymanın nihayette ictihâdî bir eylem olduğu dikkate alındığında, Tirmizî'nin böyle bir yolla rivayeti "hasen-sahîh" olarak nitelemiş olması muhtemeldir. Ancak kendisinde bulunan ama bize ulaşmamış başka rivayetlere dayanarak bu hükme varmış da olabilir. Bu durumun, Hâkim'in verdiği "sahîhu'l-isnâd" hükmü için de geçerli olduğu söylenebilir. Nitekim İbnü'l-Mülakkın, Tirmizî ve Hâkim'in sıhate dair hükümlerini bu yolla vermiş olabileceklerini söylemiştir.¹⁴⁷

Bazı müelliflerin de takviye edici rivayetin şiddetli zayıflığını dikkate aldıkları dolayısıyla Hz. Hüseyin ve İbn Abbâs rivayetlerinin şâhid olarak gösterilmesini doğru bulmadıkları anlaşılmaktadır. Örneğin Nâsırüddin el-Elbânî (öl. 1420/1999), okuyucu için yanıltıcı olabilecek şekilde Hz. Hüseyin ve İbn Abbâs rivayetlerinin yalnızca senedlerindeki zayıflığa işaret edip şiddetine vurgu yapmayan Beyhakî ve İbn Kayyim'i (öl. 728/1328) tenkit etmiştir.¹⁴⁸ Kendisinin dahi onların bu hükmüne aldanarak İbn Abbâs rivayetini Ebû Râfi''in ilk rivayeti için şâhid saydığını ancak daha sonra bu kararından vazgeçtiğini belirtmiştir.¹⁴⁹ Sonuçta Elbânî, senedlerinde hadis uydurmakla suçlanan râviler bulunması nedeniyle Hz. Hüseyin ve İbn Abbâs rivayetle-

142 Ebü'l-Ulâ Muhammed b. Abdirrahmân el-Mübârefürî, *Tuhfetü'l-ahvezî bi-şerhi Câmi'i't-Tirmizî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990), 5/90.

143 el-Mübârek b. Esîrüddîn Mecdüddîn İbnü'l-Esîr, *Câmi'u'l-usûl fî ehâdîsi'r-Rasûl*, thk. Abdülkâdir el-Arnaût, Beşir Muhammed Uyûn (Dımaşk-Beyrut: Mektebetü'l-Hulvânî-Mektebetü Dâri'l-Beyân, 1972), 1/383-4 (No: 176) (1 numaralı dipnot).

144 Cemal Ağırman, "Hadis Kaynaklarını Okuma Yöntemi ve Musanniflerin Dili", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2006), 82-83.

145 Tirmizî, "İlel", 5/758.

146 Ağırman, "Hadis Kaynaklarını Okuma Yöntemi ve Musanniflerin Dili", 77-78.

147 Ebû Hafs Ömer b. Ali İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedrü'l-münîr fî tahrîci ehâdîsi's-Şerhi'l-kebîr*, thk. Mustafâ Ebü'l-Gayt vd. (Riyad: Dâru'l-Hicre, 2004), 9/348.

148 Muhammed Nâsırüddîn el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fî'l-ümme* (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 2004), 1/492-3, 13/271-3.

149 Muhammed Nâsırüddîn el-Elbânî, *İrvâu'l-ğalîl fî tahrîci ehâdîsi Menâri's-sebîl* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1979), 4/401. Krş. Nâsırüddîn el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-za'ife ve'l-mevzû'a*, 1/493-4, 13/272-3.

rini uydurma kabul etmiş¹⁵⁰, Ebû Râfi‘in ilk rivayetini takviye için uygun olmadıkları hükmüne varmış ve rivayetin senedinin zayıf sayılması gerektiğini söylemiştir.¹⁵¹ Bazı muhakkikler de senedlerinde yalancılıkla da itham edilmiş râviler barındıran Hz. Hüseyin ve İbn Abbâs rivayetlerinin Ebû Râfi‘in ilgili rivayeti için şâhid olmaya pek de elverişli olmadığını vurgulamış ve Tirmizî'nin verdiği hükmü yadırgamışlardır.¹⁵²

Görüldüğü gibi Ebû Râfi‘nin Hz. Hasan'la ilgili rivayeti, şâhid rivayetin şiddetli zayıflığını dikkate almayanlara göre *hasen li-gayrihî* seviyesine çıkabiliyorken, diğerlerine göre ise zayıf olarak kalması daha doğru olmaktadır. Sözü edilen şâhid rivayetlerin sıhhat durumu dikkate alındığında ikinci görüşün daha isabetli olduğu söylenebilir.

Ebû Râfi‘in Hz. Hasan'la ilgili ilk rivayetini takviye bağlamında İbn Ömer rivayetiyle Ebû Râfi‘in diğer rivayetlerinden hiç söz edilmemiş olması dikkat çekmektedir. Şiddetli zayıflık içeren İbn Ömer rivayetinden sarf-ı nazar ederek yalnızca Ebû Râfi‘in üç rivayetinin birbirlerini takviye edip edemeyeceği hususuna değinmek istiyoruz. Bu anlamda Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve hem Hz. Hasan hem de Hz. Hüseyin'in kulağına ezan okunduğunu haber veren Ebû Râfi‘ rivayetleriyle ilgili iki ihtimalden söz edilebilir: Ya Hz. Peygamber (s.a.v.) bir yıl arayla doğan iki torununun kulağına ezan okumuş ve buna şahitlik eden Ebû Râfi‘, olayları hem ayrı ayrı hem de birlikte nakletmiştir. Ya da aslında Hz. Peygamber (s.a.v.) yalnızca bir veya iki torununun kulağına ezan okumuş ancak zabt sorunu yaşayan Âsım, bundan emin olamayıp olayı üç ayrı şekilde aktarmıştır. Her ne kadar birinci ihtimalin gerçekleştiğinin varsayılması halinde rivayetlerin birbirlerini en azından kulağa ezan okunması noktasında destekledikleri söylenebilecekse de Âsım'ın zabtındaki kusur nedeniyle bundan emin olunamamaktadır. Bu nedenle -Elbânî'nin de hükmettiği gibi- Ebû Râfi‘in Hz. Hasan'la ilgili rivayetini sened bakımından zayıf olarak nitelemenin daha makul olduğu söylenebilir.

2.2. Zayıf Hadislerle Amel Edilebilirlik Açısından Rivayetlerin Durumu

Buraya kadar serdedilen bilgilerden hareketle Ebû Râfi‘in ilk iki rivayetinin sened bakımından zayıf sayılması gerektiğini söylemek daha makul gözükmemektedir. Bununla birlikte Ebû Râfi‘in ilk iki rivayeti, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Hâkim en-Nîsâbûrî gibi önemli muhaddislerin kitaplarında ve birçok fûrû-i fıkha eserinde yer bulabilmiş ve bir amele mesnet olarak sunulabil-

150 Nâsırüddîn el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-za'ife ve'l-mevzû'a*, 1/491-4, 13/272-3.

151 Nâsırüddîn el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-za'ife ve'l-mevzû'a*, 13/272.

152 el-Müsned'in ilgili cildini (39) tahkîk eden Şuayb el-Arnaût ve Âdil Mürşid'in konuyla ilgili değerlendirmeleri için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 39/297 (1 numaralı dipnot).

miştir. Bu da bir anlamda iki rivayete ama özellikle ilk rivayete zayıf hadisle amel açısından bakmayı iktiza etmektedir.

Tarihi süreç içerisinde zayıf hadislerle amel meselesinin tartışıldığı¹⁵³ ve onlarla *mutlak olarak amel edilmez, mutlak olarak amel edilir ve bazı şartlarla amel edilir*¹⁵⁴ şeklinde üç görüşün ortaya çıktığı bilinmektedir. Bazı şartlarda zayıf hadisle ameli caiz görenler, bunu ahkâm ve akâid konuları dışında kalan kıs-salar ve amellerin faziletleri gibi terğîb ve terhîb konularıyla sınırlı tutmuş-lardır.¹⁵⁵ Bunun dışında ayrıca zayıf hadisin *şiddetli zayıflık içermemesi, İslâm'ın genel esaslarından birisine muvafık olması ve amel ederken zayıf hadisin sübutuna kesin bir şekilde inanılmaması* gibi bazı ilave şartlar zikretmişlerdir.¹⁵⁶

Öte yandan “ahkâm konularında zayıf hadislerle amel edilmez” şeklin-deki kurala her zaman uyulmamış ve belli şartlar dahilinde ahkâm konula-rında da zayıf hadisle amel edilebilmiştir. Bu bağlamda ilgili zayıf hadisin başka zayıf hadislerle veya başka delillerle takviye edilmesi, zayıflığına rağ-men ümmetin muhtevasıyla amel edegelmesi, onunla amel etmenin ihtiyata uygun olması ve konuya ilişkin başka delilin bulunmaması gibi durumları gözetilerek kendisiyle amel edildiği anlaşılmaktadır.¹⁵⁷

Netice itibariyle sened bakımından za‘f-ı yesîr içeren Ebû Râfi‘in ilk iki ama özellikle ilk rivayetinin, söz konusu uygulamaya delil olarak sunuldu-ğu ve amelin bu yönde olduğu söylenmelidir. Kanaatimizce muteber hadis kaynaklarında ve -ileride görüleceği üzere- birçok fûrû-i fıkıh kitabında ko-nuya ilişkin bu rivayetlere ve uygulamaya yer verilmesinin, bazı âlimlerin dikkat çektiği hususlarla ilişkili olduğunu düşünmekteyiz. Şöyle ki, İbn Ha-cer el-Heytemî (öl. 974 / 1567), zayıf bir hadisin hakikatte sahih olması duru-munda gereğinin yapılmış olacağını, aksi durumda ise helal ve harama dair olmadığı için onunla amel etmekte bir sakınca olmayacağını belirtmiştir.¹⁵⁸ Leknevî (öl. 1304 / 1887) de zayıf bir hadisle amel etmenin müstehab, onunla ameli terk etmenin de mübah olması halinde ihtiyaten onunla amel etmenin iyi olacağını söylemiştir.¹⁵⁹ Öte yandan sağlayacağı düşünülen maslahatlar da uygulamanın ilk günden itibaren ümmetin kabulüne mazhar olmasına tesir etmiş olmalıdır. Nitekim İbn Kayyim el-Cevziyye (öl. 751 / 1350) ve Şah Veliyyullah (öl. 1176 / 1762), birbirine yakın ifadelerle çocuğun kulağına ezan

153 Demir - Özafşar, “Zayıf”, 44/158.

154 Abdülhay b. Muhammed el-Leknevî, *el-Ecvibetü'l-fâdile li'l-es'ileti'l-aşerati'l-kâmile*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Halep: Mektebetü'l-Matbû'âti'l-İslâmiyye, 1964), 50.

155 İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, 103. Geniş bilgi için bk. Demir - Özafşar, “Zayıf”, 44/158.

156 Ebü'l-Hayr Muhammed b. Abdirrahmân es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadîs*, thk. Ali Hüseyin Ali (Kahire: Mektebetü's-Sünne, 2003), 1/351.

157 Geniş bilgi için bk. Polat, “Zayıf Hadislerle Amel”, 102-107.

158 Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed İbn Hacer el-Heytemî, *el-Fethu'l-mübîn bi-şerhi'l-Er-ba'în*, thk. Ahmed Câsim Muhammed vd. (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2008), 109.

159 Leknevî, *el-Ecvibetü'l-fâdile*, 57-58.

okumanın, işiteceği ilk sözün kelime-i tevhidi içeren ezanın olmasını ve ona rahatsızlık veren şeytanın ondan uzaklaşmasını sağlayacağını belirtmişlerdir.¹⁶⁰

3. Fıkhî Açıdan Rivayetlere Yaklaşım

Sünnetin, günümüze kadar gelen birçok dinî uygulamaya mesnet teşkil ettiği ifade edilmişti. Bu gerçek, amele yönelik ahkâm hadislerine ve fıkhî meselelere yer veren hadis ve fûrû-i fıkıh kitaplarında kendini rahatlıkla göstermektedir. Bu bağlamda öncelikle daha erken dönemde telif edilen sünen ve musannef türü hadis kaynaklarına bakmak daha doğru olacaktır. Zira sünenlerle musannef türü eserlerin ahkâma / amele dair rivayetleri derledikleri¹⁶¹ bilinmekte ve sünenlerin bir bakıma Ehl-i hadîsin fıkıh kitapları konumunda oldukları¹⁶² söylenmektedir. *el-Musannef*’inde Abdürrezzâk’ın ve *Sünen*’lerinde Ebû Dâvûd ile Tirmizî’nin, Ebû Râfi‘in Hz. Hasan’la ilgili ilk rivayetine yer vermiş olmaları, eserlerinin bu işlevleri gereği olsa gerektir. Abdürrezzâk “akîka”, Ebû Dâvûd “edeb” ve Tirmizî “edâhî” bölümünde yeni doğan çocukla ilgili olarak nelerin yapılacağına dair bâb başlıklarında rivayeti dercetmişlerdir. Böylece onu, söz konusu uygulamanın bir delili olarak sunmuşlardır. Kanaatimizce Tirmizî’nin edâhî bölümünde zikretmiş olduğu bu rivayetin akabinde yaptığı değerlendirme, onun akîkayla irtibatlı olduğunu belirtme amacına matuftur.¹⁶³ Yine Ebû Dâvûd ve Tirmizî’nin, Ebû Râfi‘in ilk rivayetini eserlerine almış ve sıhhatiyle ilgili bir tenkit yapmamış olmalarının, rivayetin şiddetli zayıflık içermemesi ve ona göre amel edilmesiyle ilgili olduğunu düşünmekteyiz. Zira kimi zayıf hadislerin hadis kaynaklarında zikredilme nedenlerinden biri, onlarla amel edilmiş olmasıdır.¹⁶⁴

Dört fıkhî mezhebin fûrû-i fıkıh kaynaklarına bakıldığında da farklı bağlamlarda olsa da uygulamaya ve ilişkili rivayetlere yer verildiği görülmektedir. Bunlardan Hanefî mezhebine ait erken dönem fûrû-i fıkıh eserlerinde konuya dair herhangi bir bilgiye rastlayamadığımızı ve konuyla ilgili ilk değerlendirmelerin yedinci asır gibi nispeten geç bir dönemde yapıldığını

160 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye, *Tuhfetü'l-mevdûd bi-ahkâmi'l-mevlûd*, thk. Abdülkâdir el-Arnaût (Dımaşk: Mektebetü Dâri'l-Beyân, 1971), 31; Ahmed b. Abdirrahîm Şâh Veliyyullâh ed-Dihlevî, *Hüccetüllahi'l-bâliğa*, thk. Seyyid Sâbık (Beirut: Dâru'l-Cîl, 2005), 2/224.

161 M. Yaşar Kandemir, “Sünen”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/141; İbrahim Hatiboğlu, “Musannef”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/325.

162 Mehmet Görmez, “Fıkhü'l-Hadîs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/548.

163 Tirmizî’nin değerlendirmesi şöyledir: “والعمل في العقيقة على ما روي عن النبي صلى الله عليه وسلم من غير وجه” وعن الغلام شاتان مكافئتان وعن الجارية شاة وروي عن النبي صلى الله عليه وسلم أيضا أنه عق عن الحسن بشاة وقد ذهب بعض أهل العلم إلى هذا الحديث Bk. Tirmizî, “Edâhî” 17 (No: 1514).

164 Ağırman, “Hadis Kaynaklarını Okuma Yöntemi ve Musanniflerin Dili”, 63.

tespit edebildiğimizi belirtmek isteriz. Örneğin Burhâneddîn el-Buhârî (öl. 616/1219), ezanın sünneti bahsinde *hay 'aleteyn*¹⁶⁵ sırasında sağa ve sola dönülmesi gerektiğini ve yeni doğan çocuğun (mevlûd) kulağına okunan ezanda dahi *hay 'aleteyn*de sağa sola dönülmesi gerektiği şeklindeki görüşe yer vermiştir.¹⁶⁶ Aynî (öl. 855/1451)¹⁶⁷, İbn Nüceym (öl. 970/1563)¹⁶⁸, Şürûnbülâlî (öl. 1069/1658)¹⁶⁹, Şeyhîzâde (öl. 1078/1667)¹⁷⁰, Haskefî (öl. 1088/1677)¹⁷¹, Tahtâvî (öl. 1231/1816)¹⁷² ve Şelebî¹⁷³ gibi bazı Hanefî âlimlerin bazısı onun bu değerlendirmesine atıfta bulunmuş, bazısı da doğrudan benzer açıklamalar yapmışlardır. Remlî (öl. 1081/1671) ve ona atıfta bulunan İbn Âbidîn (öl. 1252/1836) ise Şâfiîlerin kitaplarında geçtiği üzere, çeşitli durumlarda olduğu gibi yeni doğan çocuğun kulağına ezan okunmasını makul bulmuşlardır.¹⁷⁴ Netice itibariyle sözü edilen Hanefî âlimlerin, ezanın sünneti çerçevesinde söz konusu uygulamadan bahsettikleri ancak onun fikhî hükmü hakkında görüş belirtmedikleri ve hiçbir rivayete yer vermedikleri anlaşılmaktadır.

Öte yandan cumhura ait birçok fûrû-ı fıkıh eserinde, başta Ebû Râfi‘in ilk rivayeti olmak üzere konuya ilişkin diğer rivayetlere ve uygulamanın fikhî hükmüne yer verildiği görülmektedir. Örneğin Mâlikî âlimlere ait iki kaynakta Ebû Râfi‘ ve Hz. Hüseyin rivayetleri¹⁷⁵ ile İmâm Mâlik’in uygulamanın mekrûhluğuna dair görüşüne yer verilmiştir.¹⁷⁶ Yine Mâlikîlerden Ebû Bekir İbnü'l-Arabî (öl. 543/1148), uygulamanın sünnete dönüştüğünü ve kendisi-

165 Ezanda zikri geçen “Hayye ale’s-salâh/haydi namaza” ve “Hayye ale’l-felâh/haydi kurtuluşa” sözlerinin kısaltmasıdır.

166 Ebû'l-Me‘âlî Mahmûd b. Ahmed Burhânüddîn el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-burhânî fi'l-fikhi'n-Nu‘mânî*, thk. Abdülkerîm Sâmî el-Cündî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 1/341.

167 Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*, thk. Emîn Sâlih Şa‘bân (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 2/91.

168 Zeynüddîn b. İbrâhim İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râ'ik şerhu Kenzi'd-dakâ'ik*, thk. Zekerıyyâ Umeyrât (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 1/449.

169 Muhammed b. Ferâmûz Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm fi şerhi Gureri'l-ahkâm* (Karaçi: Mîr Muhammed Kütüphanesi, ts.), 1/55.

170 Abdurrahmân b. Muhammed Şeyhîzâde, *Mecma‘u'l-ehur fi şerhi Mülteka'l-ebhur*, thk. Halîl İmrân el-Mansûr (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 1/116.

171 Alâüddîn Muhammed b. Ali el-Haskefî, *ed-Dürri'l-muhtâr şerhu Tenvîri'l-ebâr ve câmi‘i'l-bihâr*, thk. Abdülmün‘im Halîl İbrâhîm (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002), 55.

172 Ahmed b. Muhammed et-Tahtâvî, *Hâşiyetü't-Tahtâvî ‘alâ Merâkı'l-felâh şerhu Nûri'l-îzâh*, thk. Muhammed Abdülazîz el-Hâlidî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 197.

173 Ebû Muhammed Osmân b. Ali ez-Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâ'ik şerhu Kenzi'd-dakâ'ik* (Bulak: Matba‘atü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1315), 1/92.

174 Muhammed Emîn b. Ömer İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ‘ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhi Tenvîri'l-ebâr*, thk. Âdil Ahmed Abdülmecûd - Ali Muhammed Mu‘avvaz (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003), 2/50.

175 Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf el-Mevvâk, *et-Tâc ve'l-iklîl li-Muhtasarı Halîl (Mevâhibü'l-celîl içinde)*, thk. Zekerıyyâ Umeyrât (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003), 4/391-3; Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibü'l-celîl li-şerhi Muhtasarı'l-Halîl*, thk. Zekerıyyâ Umeyrât (Beyrut: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003), 2/86.

176 Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibü'l-celîl*, 2/86.

nin bunu çocuklarında uyguladığını¹⁷⁷; Hattâb er-Ruaynî (öl. 954/1547) de uygulamada bir beisin olmadığını ifade etmiştir.¹⁷⁸

Şâfiî ve Hanbelîlerin hâkim görüşüne göre ise uygulama müstehab/sünnet mesabesindedir. Şâfiîlerde genelde akîka bağlamında işlenen uygulamaya delil olarak Ebû Râfi¹⁷⁹ ve Hz. Hüseyin'in¹⁸⁰ merfû^c ve Ömer b. Abdilazîz'in¹⁸¹ maktû^c rivayetleri zikredilmiştir. Hanbelîlerde ise uygulamaya esas olarak Ebû Râfi¹⁸², Hz. Hüseyin¹⁸³ ve İbn Abbâs'ın¹⁸⁴ merfû^c ve Ömer b. Abdilazîz'in¹⁸⁵ maktû^c rivayetlerinin zikredildiği ve "sağ kulağa ezanın, sol kulağa da kâmetin" okunmasına özellikle vurgu yapıldığı görülmektedir.

Görüldüğü gibi hem başta sünen ve musannef türü kaynaklar olmak üzere birçok hadis kaynağında hem de birçok fûrû-i fıkıh eserinde mevzubahis rivayetlere ama özellikle Ebû Râfi^c'in Hz. Hasan'la ilgili ilk rivayetine yer verilmiş ve yeni doğan çocukların kulağına ezan (ve kâmet) okuma uygulamasının bir delili olarak sunulmuştur. Rivayetlerin zikredildiği bu kaynaklarda dikkat çeken hususlardan biri, sened bakımından Ebû Râfi^c'in rivayetlerinin za'f-ı yesîr, diğer rivayetlerin ise za'f-ı şedîd içerdiğinden neredeyse hiç söz edilmemiş ve en az zayıflık içeren Hz. Hasan'la ilgili Ebû Râfi^c rivayetinin ön planda tutulmuş olmasıdır. Netice itibariyle bazı müelliflerin de ifade ettiği gibi ümmetin çoğunluğu, geçmişte ve günümüzde sened bakımından zayıflık içermesine rağmen Ebû Râfi^c rivayetinin haber verdiği duruma göre amel edegelmiştir.¹⁸⁶

177 Muhammed b. Abdillâh Ebû Bekr İbnü'l-Arabî, *el-Mesâlik fî şerhi Muvatta'i Mâlik*, thk. Muhammed b. Hüseyin es-Süleymânî - Âişe bnt. Hüseyin es-Süleymânî (Beirut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2007), 5/328.

178 Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibü'l-celîl*, 2/86.

179 İlgili kaynaklardan bazıları için bk. İbrâhim b. Ali Ebû İshâk eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb fî fikhil-İmâmi's-Şâfi'i*, thk. Zekeriyâ Umeyrât (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1995), 1/440; Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd Ferrâ el-Begavî, *et-Tehzîb fî fikhil-İmâmi's-Şâfi'i*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Mu'avvaz (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997), 8/50; Ebû'l-Hüseyin Yahyâ b. Ebî'l-Hayr el-İmrânî, *el-Beyân fî mezhebi'l-İmâmi's-Şâfi'i*, thk. Kâsım Muhammed en-Nûrî (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2000), 4/469.

180 İlgili kaynaklardan bazıları için bk. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb* (Mısır: İdâretü't-Tibâ'ati'l-Münîriyye, ts.), 8/442-3; İbn Muhammed Zekeriyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib şerhu Ravzi't-tâlib* (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1313), 1/549-50.

181 İlgili kaynaklardan bazıları için bk. Ferrâ el-Begavî, *et-Tehzîb fî fikhil-İmâmi's-Şâfi'i*, 8/50; İmrânî, *el-Beyân*, 4/469.

182 İlgili kaynaklardan bazıları için bk. Abdullâh b. Ahmed Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muğnî*, thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî - Abdülfettâh Muhammed el-Hulüv (Riyad: Âlemü'l-Kütüb, 1997), 13/401; Abdurrahmân b. Muhammed Ebü'l-Ferec İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr 'alâ metni'l-Mukni'* (*el-Muğnî içinde*), thk. Dâru'l-Menâr (Beirut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1983), 3/590.

183 İlgili kaynaklardan bazıları için bk. Mansûr b. Yûnus el-Buhûtî, *Dekâ'iku üli'n-nühâ li-Şerhi'l-Müntehâ* (*Şerhu Müntehâ'l-irâdât*) (Beirut: Âlemü'l-Kütüb, 1993), 1/130-1; Mansûr b. Yûnus el-Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ' 'an metni'l-İknâ'* (Beirut: Âlemü'l-Kütüb, 1983), 1/234, 3/28-9.

184 Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ'*, 3/28-9.

185 Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 13/401; Ebü'l-Ferec İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 3/590.

186 el-Müsned'in ilgili cildini (39) tahkîk eden Şuayb el-Arnaût ve Âdil Mürşid'in konuyla ilgili değerlendirmeleri için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 39/298 (1 numaralı dipnot).

Sonuç

“Yeni doğan çocukların kulaklarına ezan ve kâmet okuma” uygulamasıyla ilgili rivayetlerin konu edildiği bu çalışmada aşağıdaki netice ve kanaatlere ulaşılmıştır:

Yeni doğan çocuğun kulağına ezan okumayla ilgili Ebû Râfi‘den üç, Hz. Hüseyin, İbn Abbâs ve İbn Ömer‘den birer tane olmak üzere toplam altı rivayetin bulunduğu ve -bazı lafız farklılıkları olsa da- tematik olarak farklı beş muhtevaya sahip oldukları tespit edilmiştir.

Ebû Râfi‘den gelen üç rivayetin özellikle de Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin‘le ilgili ilk iki rivayetin nispeten daha az zayıflık içerdiği; onlardan da uygulamaya esas olmak bakımından daha ön planda tutulan, kaynaklarda daha çok zikredilen ve takviye edilmeye en elverişli olanının, Hz. Peygamber‘in (s.a.v.) torunu Hz. Hasan‘ın kulağına ezan okuduğunu haber veren rivayet olduğu neticesine ulaşılmıştır. Öte yandan Hz. Hüseyin, İbn Abbâs ve İbn Ömer rivayetlerinin, senedlerinde yalancılıkla da itham edilen râviler bulunması nedeniyle uydurmaya varabilecek şiddetli zayıflık içerdikleri kanaati hâsıl olmuştur.

Takviye edici rivayetin şiddetli zayıflık içermemesi gerektiğini savunan yaklaşımdan hareketle Hz. Hüseyin, İbn Abbâs ve İbn Ömer rivayetlerinin, Ebû Râfi‘in ilk iki rivayetini takviye etmeye elverişli olmadığı; bu nedenle uygulamaya esas iki rivayetin sened bakımından zayıf olarak kalması gerektiği ancak zayıf hadislerle amel şartlarını taşıdığı kanaatine varılmıştır.

Uygulamanın ve ona ilişkin rivayetlerin hem hadis hem de dört fikhî mezhebe ait fûrû-i fıkıh eserlerinde ele alındığı görülmüştür. Bu anlamda ahkâm hadislerini derlemeyi amaçlayan musannef ve sünen türü hadis kaynaklarında, Ebû Râfi‘in Hz. Hasan‘la ilgili ilk rivayetini, yeni doğan çocukla ilgili olarak nelerin yapılacağına dair bâb başlıklarında dercetmişlerdir. Fûrû-i fıkıh eserlerine gelince, Hanefîlerin ancak geç dönem kaynaklarında ve herhangi bir rivayete yer vermeksizin ezanın sünneti bağlamında uygulamadan bahsedildiği; İmam Mâlik‘in uygulamayı mekrûh görmesine rağmen bazı Mâlikî âlimlerin bunun sünnete dönüştüğünü söylediği; Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinde ise uygulamanın çoğunlukla müstehab olarak görüldüğü ve buna esas olarak başta Ebû Râfi‘in ilk rivayeti olmak üzere mezkûr rivayetlerin gösterildiği anlaşılmıştır.

Kaynakça

- Abdürrezzâk es-San‘ânî, Abdürrezzâk b. Hemmâm. *el-Musannef*. thk. Habîbürrahman el-A‘zamî. 12 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1983.
- Ağırman, Cemal. "Hadis Kaynaklarını Okuma Yöntemi ve Musanniflerin Dili". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2006), 55-106.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh. *el-‘İlel ve ma‘rifetü'r-ricâl*. thk. Vasiyyullâh b. Muhammed Abbâs. 4 Cilt. Riyad: Dâru'l-Hânî, 2001.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed bin Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnaût - Âdil Mürşid vd. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Atar, Fahrettin. "Akîka". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/263-264. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis İstılahları Sözlüğü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2015. Basım, ts.
- Aynî, Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed. *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*. thk. Emîn Sâlih Şa‘bân. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- Azîmâbâdî, Ebü't-Tayyib Muhammed. *‘Avnü'l-ma‘bûd şerhu Süneni Ebî Dâvûd*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Abdülkâdir Atâ. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin. *Şu‘abü'l-îmân*. thk. Abdülalî Abdülhamîd Hâmid. 14 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr. *Müsnedü'l-Bezzâr*. thk. Mahfûzurrahmân Zeynüllâh - Âdil b. Sa‘d. 18 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 2009.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *ed-Du‘afâ‘ü's-sağîr (ed-Du‘afâ‘ ve'l-metrûkîn li'n-Nesâi ile birlikte)*. thk. Mahmûd İbrâhim Zâyed. Beyrut: Dâru'l-Ma‘rife, 1986.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *et-Târîhu'l-kebîr*. thk. Hâşim en-Nedvî vd. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *et-Târîhu's-sağîr*. thk. Muhammed İbrâhim Zâyed. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma‘rife, 1986.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus. *Dekâ'iku üli'n-nühâ li-Şerhi'l-Müntehâ (Şerhu Müntehâ'l-irâdât)*. 3 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1993.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus. *Keşşâfü'l-kınâ‘ ‘an metni'l-İknâ‘*. 6 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1983.
- Burhânüddîn el-Buhârî, Ebü'l-Me‘âlî Mahmûd b. Ahmed. *el-Muhîtu'l-burhânî fi'l-fikhi'n-Nu‘mânî*. thk. Abdülkerîm Sâmi el-Cündî. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Cûzcânî, Ebû İshâk İbrâhim b. Ya‘kûb. *Ahvâlü'r-ricâl*. thk. Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Ali b. Ömer. *ed-Du‘afâ‘ ve'l-metrûkîn*. thk. Muvaffak b. Abdillâh b. Abdilkâdir. Riyad: Mektebetü'l-Me‘ârif, 1984.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Ali b. Ömer. *el-‘İlelü'l-vâride fi'l-ehâdîsi'n-nebeviyye*. thk. Mahfûzurrahmân Zeynüllâh es-Selefî. 16 Cilt. Riyad: Dâru Taybe, 1985.
- Demir, Mahmut - Özafşar, Mehmet Emin. "Zayıf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/157-160. İstanbul: TDV Yayınları, 2020.
- Demîrî, Ebü'l-Bekâ Muhammed b. Mûsâ. *en-Necmü'l-vehhâc fî şerhi'l-Minhâc*. thk. Komisyon. 10 Cilt. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2004.

- Dîneverî, Ebû Bekr Ahmed b. Mervân. *el-Müccâlese ve cevâhirü'l-ilm.* thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1998.
- Dûlâbî, Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed. *el-Künâ ve'l-esmâ.* thk. Nazar Muhammed el-Fâryâbî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2000.
- Ebû Bekr İbnü'l-Arabî, Muhammed b. Abdillâh. *el-Mesâlik fî şerhi Muvatta'i Mâlik.* thk. Muhammed b. Hüseyin es-Süleymânî - Âişe bnt. Hüseyin es-Süleymânî. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2007.
- Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Süleymân b. Dâvûd. *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî.* thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî. 4 Cilt. Kahire: Dâru Hicr, 1999.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as. *Sünenü Ebî Dâvûd.* thk. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Kamil Karabelli vd. 7 Cilt. Dımaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Ebû İshâk eş-Şîrâzî, İbrâhim b. Ali. *el-Mühezzeb fî fikhî'l-İmâmi's-Şâfi'î.* thk. Zekeriyâ Umeyrât. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.
- Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdillâh. *Kitâbü'd-Du'afâ'.* thk. Fârûk Hammâde. Byy.: Dâru's-Sekâfe-ed-Dâru'l-Beydâ, 1984.
- Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdillâh. *Ma'rifetü's-sahâbe.* thk. Âdil b. Yûsuf el-Azâzî. 7 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1998.
- Ebû Saîd ed-Dârimî, Osmân b. Saîd. *Târîhu Osmân b. Sa'îd ed-Dârimî 'an Ebî Zekeriyâ Yahyâ b. Ma'in.* thk. Ahmed Muhammed Nürseyf. Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn, 1400.
- Ebû Ubeyd el-Herevî, Ahmed b. Muhammed. *el-Garîbeyn fi'l-Kur'ân ve'l-hadîs.* thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî. 6 Cilt. Mekke - Riyad: Mektebetü Nizâr Mustafâ el-Bâz, 1999.
- Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Ahmed b. Ali. *Müsnedü Ebî Ya'lâ el-Mevsilî.* thk. Hüseyin Selîm Esed. 14 Cilt. Dımaşk-Beyrut: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs - Dâru's-Sekâfeti'l-Arabiyye, 1992.
- Ebü'l-Ferec İbn Kudâme, Abdurrahmân b. Muhammed. *eş-Şerhu'l-kebîr 'alâ metni'l-Mukni' (el-Muğnî içinde).* thk. Dâru'l-Menâr. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1983.
- Erul, Bünyamin. "Zabt". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 44/61-62. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Ferrâ el-Begavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd. *et-Tehzîb fî fikhî'l-İmâmi's-Şâfi'î.* thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Mu'avvaz. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Görmez, Mehmet. "Fikhü'l-Hadîs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 12/547-549. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Hâkim el-Kebîr, Ebû Ahmed Muhammed b. Muhammed. *el-Esâmî ve'l-künâ.* thk. Yûsuf b. Muhammed ed-Duhayl. 4 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Gurabâi'l-Eseriyye, 1994.
- Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn.* thk. Mustafa Abdülkadir Atâ. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Ali. *ed-Dürri'l-muhtâr şerhu Tenvîri'l-ebâr ve câmi'i'l-bihâr.* thk. Abdülmün'im Halîl İbrâhîm. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- Hatiboğlu, İbrahim. "Musannef". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 31/235-236. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

- Hattâb er-Ruaynî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed. *Mevâhibü'l-celîl li-şerhi Muhtasari'l-Halîl*. thk. Zekeriyâ Umeyrât. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- Hererî, Muhammed el-Emîn b. Abdillâh. *Mürşidü zevi'l-hicâ ve'l-hâce ilâ Süneni İbn Mâce ve'l-kavlu'l-müktefâ 'alâ süneni'l-Mustafâ*. 26 Cilt. Beyrut - Cidde: Dâru'l-Minhâc - Dâru Tavkî'n-Necât, 2018.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer. *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhi Tenvîri'l-ebşâr*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Mu'avvaz. 12 Cilt. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh. *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Mu'avvaz. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Bişrân, Ebü'l-Kâsım Abdülmelik b. Muhammed. *el-Emâlî*. thk. Ebû Abdirrahmân Âdil b. Yûsuf el-Azzâzî. 2 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1999.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. thk. Abdurrahmân b. Yahya el-Muallimî. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1952.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali. *Lisânü'l-Mîzân*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. 10 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Matbû'âti'l-İslâmiyye, 2002.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali. *Nüzhetü'n-nazar fî tavzîhi Nuhbeti'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser*. thk. Abdullâh b. Dayfillâh er-Rahîlî. Riyad: Matba'atü Sefîr, 2001.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali. *Tehzîbü't-Tehzîb*. 12 Cilt. Haydarâbâd: Matba'atü Dâireti'l-Me'ârifî'n-Nizâmiyye, 1327.
- İbn Hacer el-Heytemî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed. *el-Fethu'l-mübîn bi-şerhi'l-Erba'in*. thk. Ahmed Câsim Muhammed vd. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2008.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn*. thk. Mahmûd İbrâhim Zâyed. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1992.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. *Kitâbü's-Sikât*. thk. Muhammed Abdürreşîd. 10 Cilt. Haydarâbâd: Meclisü Dâireti'l-Me'ârif, 1983.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr. *Tuhfetü'l-mevdûd bi-ahkâmi'l-mevlûd*. thk. Abdülkâdir el-Arnaût. Dımaşk: Mektebetü Dâri'l-Beyân, 1971.
- İbn Maîn, Ebû Zekeriyâ Yahyâ. *Yahyâ b. Ma'in ve kitâbühû et-Târîh*. thk. Ahmed Muhammed Nürseyf. 4 Cilt. Mekke: İhyâü't-Türâsi'l-İslâmî, 1979.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhim. *el-Bahru'r-râ'ik şerhu Kenzi'd-dakâ'ik*. thk. Zekeriyâ Umeyrât. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Reslân, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Hüseyin. *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*. thk. Yâsir Kemâl - Ahmed Süleyman vd. 20 Cilt. Feyyum: Dâru'l-Felâh, 2016.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *et-Tabakâtü'l-kebîr*. thk. Ali Muhammed Ömer. 11 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 2001.
- İbn Sîde, Ebü'l-Hasen Ali b. İsmâil. *el-Muhassas*. thk. Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî - Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî, 1996.
- İbn Şâhîn, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed. *Târîhu esmâ'i's-sikât*. thk. Subhî es-Sâmerrâî. Kuveyt: ed-Dâru's-Selefiyye, 1984.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali. *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*. thk. Ebü'l-Fidâ Abdullâh el-Kâdî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.

- İbnü'l-Mibred, Ebü'l-Mehâsin Yûsuf b. Hasen. *Bahru'd-dem fi men tekelleme fihi el-Îmâm Ahmed bi-medh ev zem.* thk. Ravhiye Abdurrahmân es-Süveyfî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992.
- İbnü'l-Mülakkın, Ebû Hafs Ömer b. Ali. *el-Bedrü'l-münîr fi tahrîci ehâdîsi's-Şerhi'l-kebîr.* thk. Mustafâ Ebü'l-Ğayt vd. 10 Cilt. Riyad: Dâru'l-Hicre, 2004.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Osmân b. Salâhiddîn Abdurrahmân. *Ulûmü'l-hadîs.* thk. Nûreddîn Itr. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1986.
- İbnü's-Sünnî, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed. *Ameliü'l-yeom ve'l-leyle sülûkü'n-Ne-bî me'a Rabbihî 'azze ve celle ve mu'âşeratühû me'a'l-'ibâd.* thk. Kevser el-Bernî. Beyrut: Dâru'l-Erkam, 1998.
- İclî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh. *Ma'rifetü's-sikât.* thk. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî. 2 Cilt. Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1985.
- İmrânî, Ebü'l-Hüseyin Yahyâ b. Ebî'l-Hayr. *el-Beyân fi mezhebi'l-Îmâmi's-Şâfi'î.* thk. Kâsım Muhammed en-Nûrî. 14 Cilt. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2000.
- Kandemir, M. Yaşar. "Sünen". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 38/141-142. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Leknevî, Abdülhay b. Muhammed. *el-Ecvibetü'l-fâdile li'l-es'ileti'l-'aşerati'l-kâmile.* thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. Halep: Mektebetü'l-Matbû'âtî'l-İslâmiyye, 1964.
- Mecdüddin İbnü'l-Esîr, el-Mübârek b. Esîrüddîn. *Câmi'u'l-usûl fi ehâdîsi'r-Rasûl.* thk. Abdülkâdir el-Arnaût, Beşir Muhammed Uyûn. 12 Cilt. Dımaşk-Beyrut: Mektebetü'l-Hulvânî-Mektebetü Dâri'l-Beyân, 1972.
- Mevvâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf. *et-Tâc ve'l-iklîl li-Muhtasarı Halîl (Mevâhibü'l-celîl içinde).* thk. Zekeriyâ Umeyrât. 8 Cilt. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Yûsuf b. Abdurrahmân. *Tehzîbü'l-Kemâl.* thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1992.
- Moğultay b. Kılıç, Ebû Abdillâh Alâüddîn. *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl fi esmâ'i'-ricâl.* thk. Âdil b. Muhammed - Üsâme b. İbrâhim. 12 Cilt. Kahire: el-Fârûku'l-Hadîsiyye li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 2001.
- Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmûz. *Dürerü'l-hükkâm fi şerhi Gureri'l-ahkâm.* 2 Cilt. Karaçi: Mîr Muhammed Kütüphanesi, ts.
- Muvaffakuddin İbn Kudâme, Abdullâh b. Ahmed. *el-Muğnî.* thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî - Abdülfettâh Muhammed el-Hulûv. 15 Cilt. Riyad: Âlemü'l-Kütüb, 1997.
- Mübârekfûrî, Ebü'l-Ulâ Muhammed b. Abdurrahmân. *Tuhfetü'l-ahvezî bi-şerhi Câmi'i't-Tirmizî.* 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc. *el-Künâ ve'l-esâmî.* thk. Abdurrahîm Muhammed Ahmed el-Kaşkarî. 2 Cilt. Medine: Câmi'atü'l-İslâmiyye, 1984.
- Nâsırüddîn el-Elbânî, Muhammed. *İrvâü'l-ğalîl fi tahrîci ehâdîsi Menâri's-sebîl.* 9 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1979.
- Nâsırüddîn el-Elbânî, Muhammed. *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümmeh.* 14 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 2004.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb. *ed-Du'afâ ve'l-metrûkîn.* thk. Bûrân ed-Dannâvî - Kemâl Yûsuf el-Hût. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 1985.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb.* 20 Cilt. Mısır: İdâretü't-Tibâ'ati'l-Münîriyye, ts.

- Polat, Selahattin. "Zayıf Hadislerle Amel". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1983), 83-110.
- Rûyânî, Ebû Bekr Muhammed b. Hârûn. *Müsnedü'r-Rûyânî ve bi-zeylihi'l-müstedrek mine'n-nusûsi's-sâkıta*. thk. Eymen Ali Ebû Yemânî. 3 Cilt. Kahire: Müessesetü Kurtuba, 1995.
- Sehâvî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Abdirrahmân. *Fethu'l-muğîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadîs*. thk. Ali Hüseyin Ali. 5 Cilt. Kahire: Mektebetü's-Sünne, 2003.
- Sönmez, Mehmet Ali. "Şerîk b. Abdullah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/5-6. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Sülemî, Ebû Abdirrahmân Muhammed b. el-Hüseyin. *Suâlatü's-Sülemî li'd-Dârekutnî*. thk. Sa' d b. Abdillâh el-Humeyyid - Hâlid b. Abdirrahmân el-Cerîsî vd. Riyad: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 1427.
- Şâh Veliyyullâh ed-Dihlevî, Ahmed b. Abdirrahîm. *Hüccetüllahi'l-bâliğa*. thk. Seyyid Sâbık. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 2005.
- Şeyhîzâde, Abdurrahmân b. Muhammed. *Mecma'u'l-enhur fî şerhi Mülteka'l-ebhur*. thk. Halîl İmrân el-Mansûr. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdî Abdülmeccid es-Selefî. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *Kitâbü'd-Du'â*. thk. Mustafâ Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- Tahtâvî, Ahmed b. Muhammed. *Hâşiyetü't-Tahtâvî 'alâ Merâkı'l-felâh şerhu Nûri'l-îzâh*. thk. Muhammed Abdülazîz el-Hâlidî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Ali el-Fârûkî. *Mevsû'atü keşşâfi istilâhâti'l-fünûn ve'l-ûlûm*. thk. Ali Dehrûc. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1996.
- Temmâm er-Râzî, Ebü'l-Kâsım Temmâm b. Muhammed. *el-Fevâ'id*. thk. Hamdî Abdülmeccid es-Selefî. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1992.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. 5 Cilt. Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matba'ati Mustafâ el-Bâbî, 1977.
- Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr. *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*. thk. Abdülmuc'tî Emîn Kal'acî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1984.
- Yarba, Rıdvân. "Cerh ve Ta'dîl Âlimlerine Göre Vâkıdî (ö. 207/823)". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2014), 143-167.
- Yücel, Ahmet. "Muztarib". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/422. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Muğnî fi'd-du'afâ'*. thk. Nûreddîn İtr. 2 Cilt. Halep: Dâru'l-Me'ârif, 1971.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *Mîzânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*. thk. Muhammed Rıdvân Arkasûsî vd. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Zekerıyyâ el-Ensârî, İbn Muhammed. *Esne'l-metâlib şerhu Ravzi't-tâlib*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1313.
- Zeylaî, Ebû Muhammed Osmân b. Ali. *Tebyînü'l-hakâ'ik şerhu Kenzi'd-dakâ'ik*. 6 Cilt. Bulak: Matba'atü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1315.